

ALGEMENE TAALWETENSCHAP II
(F460 - Prof. D. Geeraerts)

Gebaseerd op cursusnotities 1998-1999.
'Gereviseerde editie'
Freek VdV.

0. INLEIDING

0.1 Doelstelling en perspectief

Tot de doelstellingen van deze cursus behoren een kennismaking met de belangrijkste theoretische stromingen in de algemene taalkunde, een introductie tot een aantal basisbegrippen en hoofdfiguren en het aanwijzen van de onderliggende tendensen in de ontwikkeling van de taalkunde. Wat *niet* beoogd wordt, is een doorgedreven praktische vaardigheid in het werken binnen de theorieën of binnen één specifieke theorie. De praktische omgang met de theorieën blijft elementair.

De gelijkenis met de cursus ATW I (F300) ligt in de aandacht voor het onderscheid tussen de functionalistische en de formalistische benaderingen van de taal. Verschillend is ten eerste de louter synchrone benadering in deze cursus, ten tweede de grotere aandacht voor de aflossing van theoretische stromingen en ten slotte de verandering van focus van de 19e naar de 20e eeuw.

0.2 Overzicht: centrale kwesties in de cursus

De ontwikkeling van de taalkunde (de geschiedenis van de linguïstiek of de historiografie van de linguïstiek) is niet altijd even eenvoudig. Toch kunnen er aantal distincties onderscheiden worden, lijnen waarlangs de verschillende theorieën veranderen. Het gaat om een paar centrale kwesties die in de loop van de geschiedenis telkens opnieuw aan bod komen en waarvan het antwoord dat erop geformuleerd wordt, de richting van de linguïstiek (vaak in de vorm van een slingerbeweging) bepaalt.

0.2.1 Formalisme vs. Functionalisme

Voor de formalisten is natuurlijke taal een min of meer autonoom, formeel (tekencombinatie)systeem, dat wordt bestudeerd zonder of met weinig aandacht voor de 'ecologie' ervan. Men bestudeert de eigenschappen, zonder de oorzaak of omgeving van die eigenschappen in rekening te brengen.

De functionalisten daarentegen gaan uit van de (communicatieve) functie van de natuurlijke taal. De praktische consequentie is dat het Functionalisme meer aandacht schenkt aan de betekenis, niet alleen betekenis in het lexicon, maar evengoed in de syntaxis. Problematisch daarbij is soms het onderscheid tussen wat aan betekenis inherent is aan de taal, en wat onder algemene kennis ressorteert.

Elke strekking heeft eigen interessepunten. Zo is aandacht voor iconiciteit bijvoorbeeld typisch functionalistisch. Iconiciteit houdt in dat de vorm van een taalteken *gemotiveerd* is. De aard van de motivering heeft dan te maken met de functie van de taal.

0.2.2 Autonomisme vs. Psychologisme

Het onderscheid tussen autonomisme en psychologisme hangt samen met het vorige verschil (formalisme vs. Functionalisme).

Een psychologische benadering gaat ervan uit dat het taalvermogen in de rest van onze psychische, cognitieve vaardigheden is geïntegreerd. Die relatie wordt belangrijk in de studie van de taal zelf, bijvoorbeeld bij de verklaring van metaforen: die gebeurt aan de hand van cognitieve processen.

Een dergelijke opvatting over de aard van het taalvermogen wordt niet gedeeld door de autonomisten. Zij benadrukken het gevaar dat taalkennis gereduceerd wordt tot een van die cognitieve vermogens. Taalvermogen is voor hen een aparte module en hangt dus samen met de notie modulariteit¹. B.v. metonymie en metafoor komen uit principieel andere modules.

0.2.3 Syntaxis vs. Lexicon

Voor 1900 werd er traditioneel weinig aandacht besteed aan syntactische taalbeschrijving: het taalonderzoek vertrekt bij de woorden, en eindigt er meestal ook. (Daarbij moet gezegd worden dat die aanpak niet altijd per se onwetenschappelijk was.) Pas met de komst van de Generatieve Grammatica in 1957 wordt de syntaxis de basis van alle taaluitingen.

Vóór de twintigste eeuw zijn etymologieën woordgericht (cf. Isidorus van Sevilla). De syntaxis is echter niet helemaal afwezig. Twee 'uitzonderlijke' want syntactisch gerichte stromingen om dit te verduidelijken:

- a) traditie van de Aristotelische logica (syllogismologica / propositiologica). Hoewel het hier uiteraard om een logische theorie gaat, die uitstijgt boven het woordniveau, is ze niet echt puur syntactisch.
- b) klassieke grammatica: het Latijnse-grammaticatype, met bijvoorbeeld naamvallen. Het casussysteem wordt gemotiveerd door te verwijzen naar hun bepalende rol in de onderlinge relatie tussen de woorden (syn-taxis).

In de loop van de twintigste eeuw komt er dan zoals gezegd een grammatica waarbij de syntaxis de centrale component is; dat wil zeggen dat er een grotere interesse is voor *regels*, en voor *relaties* tussen taalelementen. De laatste tien jaar is er echter een toenemende tendens tot *lexicalisering* van de syntaxis, een standpunt waarbij woorden een hernieuwde cruciale rol spelen, met name in de opbouw van de syntaxis. Belangrijk hierbij is het begrip valentie², waarmee we het geheel van de constructiemogelijkheden waarin een woord kan optreden bedoelen. De valentie hangt uiteraard af van woorden. Woorden zijn dus het knooppunt van syntactische regels. Het 'ontstaan' van de syntaxis in de twintigste eeuw heeft op die manier een reactie gekregen.

¹ Modulariteit: onze verschillende vermogens zijn in hoge mate of volledig aparte modules in het brein.

² Voor meer informatie over het begrip valentie: zie cursus Nederlandse taalkunde I (F441).

Grafisch:

	LEXICON	SYNTAXIS
CONVENTIONALISME (FORMALISME)	Saussureaans Structuralisme	- Generatieve Grammatica (formalistische syntaxis) - Formele Semantiek
MOTIVATIONALISME (FUNCTIONALISME)	Middeleeuwse etymologiserende traditie	- Functionalisme - Cognitivisme

0.2.4 Regelmaat vs Uitzondering

Met het onderscheid tussen regelmaat en uitzondering worden twee opvattingen bedoeld die geïllustreerd kunnen worden aan de hand van het onderscheid tussen de Neogrammatici en H. Schuchardt, die respectievelijk de uitzonderingsloosheid (*klankwetten*) en de lexicale diffusie (*golfmodel*) propageerden. Ook in de twintigste-eeuwse taalkunde staat dat verschil echter centraal (cf. infra).

Dezelfde tweespalt is eveneens terug te vinden in de klassieke oudheid, na de grote Griekse traditie (Socrates, Plato, Aristoteles), met name in het onderscheid tussen analogisten (Alexandrijnse School, geïnspireerd door de ideeën van Aristoteles) en anomalisten (Stoïcijnen, geïnspireerd door het Platonische gedachtegoed), die respectievelijk een meer regelmatige en een meer 'uitsonderingsgerichte' visie op de grammatica voorstonden.

REGELMAAT	UITZONDERING
Analogisten	Anomalisten
Alexandrijnse School	Stoïcijnen
Aristoteles	Plato

De Alexandrijnen vroegen zich af hoe ze de mensen die Grieks wilden leren op een systematische manier konden helpen en inzicht laten verwerven in de taalstructuren van het Grieks. Het resultaat was een grammatica met paradigmatische rijtjes.

Onder de Stoïcijnse filosofie waren er enkele stromingen die zich exclusief met taal bezighielden. Zij waren vrij pragmatisch gericht en hun ideeën deden modern, maar weinig systematisch aan. Zij beschouwden de taal als een natuurverschijnsel met de bijhorende uitzonderingen.

0.2.5 Relaties tussen 0.2.1, 0.2.2, 0.2.3 & 0.2.4

AUTONOMISME	PSYCHOLOGISME
FORMALISME	FUNCTIONALISME
GRAMMATICALISME	LEXICALISME
ANALOGISME	ANOMALISME

De relaties tussen de binaire termen zijn natuurlijk veeleer tendensen dan rigoureuze verbanden. Er zijn ook gemengde posities mogelijk.

0.2.6 Bibliografisch overzicht

zie notities

HOOFDSTUK 1 STRUCTURALISTISCHE STROMINGEN

In het hierna volgende deel van de cursus zal de ontwikkeling van het Structuralisme geschetst worden via twee perspectieven:

- a) groeperingen: - het Europese Structuralisme (De Praagse School ...)
 - het Amerikaanse Structuralisme (Bloomfield)
- b) inhoudelijke ontwikkelingen na De Saussure tot aan de Generatieve Grammatica

1.1 Hoofdkenmerken van het Structuralisme

Het Structuralisme is de benadering waarbij de interne samenhang van het taalsysteem op de voorgrond treedt. Meillet spreekt over taal als 'un système où tout se tient' (een systeem waar alles elkaar schraagt). De taal wordt verder gezien als een op zich staand systeem, (relatief) autonoom ten opzichte van gebruikers en gebruik. De relaties en afbakeningen tussen de verschillende elementen zijn belangrijker dan de elementen zelf.

Met het Structuralisme verwerft de taalkunde een eigen positie in de wetenschappen, in tegenstelling tot wat het geval was in de 19^e eeuw, toen de taal werd gezien als een onderdeel van de psychologie (hoewel de historische taalkunde al een meer autonoom wetenschappelijk statuut had). Taalkunde wordt op exact-wetenschappelijke leest geschoeid.

1.2 Ferdinand de Saussure (1857-1913)

Ferdinand de Saussure was een Zwitsers Taalkundige die doceerde te Genève. Hij publiceerde zeer weinig en zijn bekendste werk werd postuum uitgegeven door zijn studenten op basis van hun notities, onder de titel 'Cours de linguistique générale'(1916). Door de persoonlijke invloeden van die studenten rijst er een interpretatieprobleem: wat is authentiek Saussureaans? Het is beter de invloed van de reële CDLG (soms kortweg de *Cours* genoemd) na te gaan dan te proberen een reconstructie te maken van wat De Saussure daadwerkelijk bedoelde.

1.2.0 Zes belangrijke punten

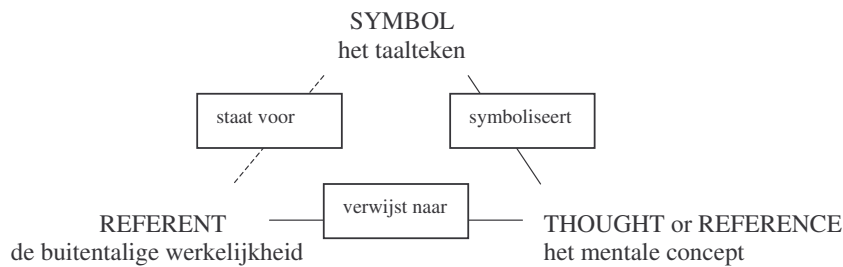
In wat volgt wordt de Saussureaanse theorie behandeld aan de hand van een aantal belangrijke opposities:

- 1.2.1 onderscheid *Signifiant* vs. *Signifié*
- 1.2.2 onderscheid *Langue* vs. *Parole*
- 1.2.3 onderscheid synchrone vs. diachrone benadering
- 1.2.4 onderscheid paradigmatische vs. syntagmatische benadering van linguïstische structuren
- 1.2.5 arbitrariteit van het taalteken
- 1.2.6 differentialiteit van het taalteken

1.2.1 Onderscheid *Signifiant* vs. *Signifié*

Het onderscheid tussen wat De Saussure 'signifiant' (betekenaar) en 'signifié' (betekende) noemt is cru gesteld hetzelfde als het onderscheid tussen 'vorm' en 'inhoud'.

De relatie tussen signifiant en signifié is niet onproblematisch: er is niet zomaar een verbinding naam-ding, maar een verbinding van een concept en een klankbeeld (image acoustique). Tussen de realiteit (realium/referent) en de taal (klankbeeld) ligt nog een cognitieve functie, namelijk de categorisatie (betekenis/concept), de instantie die bemiddelt tussen het ding en de naam. De Engelse Semiotici Ogden en Richards visualiseerden dat idee in 1923 in de zgn. 'semiotische driehoek':

De stippellijn geeft aan dat er tussen het *symbol* en de *referent* geen rechtstreeks verband bestaat: tussen taal en teken ligt een conceptueel niveau.

De splitsing van het taalteken wordt doorgetrokken: zowel de signifiant als de signifié worden opgesplitst: aan de kant van de signifié wordt - zoals gezegd - een onderscheid gemaakt tussen het conceptuele niveau en het reële niveau; aan de kant van de signifiant maakt men - op het niveau van de klank - een onderscheid tussen de geproduceerde klank (fonetiek) en de structurele klank (fonologie). Deze theorie (waarbij fonemen onderscheiden worden van klanken) werd ontwikkeld door J. Baudouin de Courtenay (1845-1929). Schematisch:

	BINNEN DE TAAL	BUITEN DE TAAL
vorm (<i>signifiant</i>)	fonologische waarde	fysische klank
betekenis (<i>signifié</i>)	concept	ding

1.2.2 Onderscheid *Langue* vs. *Parole*

De Saussure maakt ook een onderscheid tussen taalgebruik en taalstructuur, een onderscheid dat respectievelijk gevat wordt in de termen *parole* en *langue*. De overkoepelende (derde) term is *langage*. De beschrijving van het taalsysteem situeert zich uiteraard op het niveau van de *langue*.

In de taalkunde ontstaat er gaandeweg discussie over het begrip *langue*: moeten we het opvatten als iets sociaals (in sociolinguïstische termen (afspraken)), of is het eerder iets psychologisch (in ons eigen hoofd)? De Saussure zelf legt de klemtoon op het sociale aspect:

de langue is het sociaal product van taalvermogen en is (daarom) een verzameling conventies die door een (taal)gemeenschap aangenomen zijn om het taalvermogen mogelijk te maken. Het individuele taalvermogen kan zich enkel ontwikkelen als er sociale conventies zijn. Later zal Chomsky een soortgelijk onderscheid maken in de taal (*performance vs. competence*), al is er bij hem geen sprake van een sociale factor.

Bij de parole ligt de klemtoon op het psychologische aspect. Je ziet hoe het individu het algemene (sociale) systeem gebruikt voor de uitdrukking van zijn eigen gevoelens. ('parole = acte individuelle'). De parole heeft een onsystematischer karakter, wat maakt dat het door het structuralisten een tweederangspositie krijgt toegedicht.

Men kan zich nu de vraag stellen wat de precieze verhouding is tussen de langue en de parole: hoe vindt de instantiëring van de parole op basis van de langue precies plaats? Welke psychofysische mechanismen liggen eraan ten grondslag? De Saussure zelf biedt hier geen antwoord op, maar de kwestie is momenteel wel erg in de aandacht.

1.2.3 Onderscheid synchronie vs. diachronie

In het Structuralisme primeren synchrone relaties op diachrone relaties. Als je prioriteit geeft aan het systematische karakter van de taal, moet je immers in eerste instantie aandacht besteden aan de opbouw van het systeem, voordat je naar de wijzigingen in dat systeem kan gaan kijken. Voor de moderne linguïst ligt zoiets voor de hand, maar het was eind 19e begin 20e eeuw wel een revolutionaire gedachte. Taalkunde was toen per definitie historische taalkunde.

Een probleem met de synchrone beschrijving van de taal, is de inherente statische aard van het taalsysteem. Een systeem waarin de elementen differentieel gedefinieerd worden (cf. infra, 1.2.6), een systeem *où tout se tient*, heeft immers moeite met taalverandering: als een element enkel gedefinieerd wordt op basis van zijn positie in het ganse systeem, hoe kan die relatie dan onderhevig zijn aan variatie (synchrone flexibiliteit) of verandering (diachrone flexibiliteit t.g.v. synchrone flexibiliteit)? De oplossing die daarvoor voorgesteld is, is dat het synchroon onderzochte systeem niet zo rigide is.

1.2.4 Onderscheid syntagmatische vs. paradigmatische relaties

Met syntagmatische relaties bedoelen we de combinatie van taalelementen in constructies om grotere gehelen te bouwen. Het gaat om relaties *in praesentia*, op de horizontale as. Paradigmatische relaties zijn associatief: de elementen hebben iets met elkaar te maken, zonder in elkaars nabijheid te zijn. Het gaat om relaties *in absentia*. Bijvoorbeeld: *stoel* (/stoelen(morf.par.) / fauteuil(sem.par.)).

Ook hier zijn er verbanden met andere taalkundige begrippen:

SYNTAGMATISCHE RELATIES	PARADIGMATISCHE RELATIES
relaties in praesentia	relaties in absentia
metonymie (~ contiguitéit)	metafoor (~ gelijkenis)
parole	langue

Er zijn verschillende vormen van taalkundige paradigmatische relaties: formele, fonetische, semantische, morfologische etc. Een voorbeeld van De Saussure kan dat misschien verduidelijken:

<i>ENSEIGNEMENT</i>	semantisch paradigma	⇒	<i>éducation, apprentissage</i>
	fonologisch paradigma	⇒	<i>justement, Clément</i>
	morfologisch paradigma	⇒	<i>changement</i>
	sem.+ morf. + fon. par.	⇒	<i>enseigner</i>

1.2.5 Arbitrariteit van het taalteken

'Arbitrariteit van het taalteken' wil zeggen dat er geen noodzakelijke relatie tussen het taalteken en de referent bestaat. De taaltekens zijn gebaseerd op conventionaliteit. Er is echter wel een verschil tussen conventionaliteit en gemotiveerdheid.³ Zo zijn iconische taaltekens (b.v. onomatopeeën) wel gemotiveerd, maar ook arbitrair (vgl. *koekoek* vs. *cuckoo*). Alle taaltekens zijn conventioneel, maar niet allemaal ongemotiveerd.

1.2.6 Differentialiteit van het taalteken

De elementen van het taalsysteem kunnen volgens De Saussure enkel gedefinieerd worden op basis van hun positie in het systeem. Ze hebben slechts waarde in hun relatie tot andere elementen. Het verschil (*la différence*, vandaar: *differentialiteit*) tussen de elementen is bepalend voor hun waarde.

Men kan zich afvragen welk aspect van het taalteken precies van belang is voor de relatie met het andere. Komt enkel de vorm in aanmerking, of ook de andere segmenten van de semiotische driehoek (cf. supra)?

1.2.7 Belang van De Saussure

Tot de blijvende erfenis van De Saussure behoort:

- de aanpak om taal als autonoom systeem te analyseren.

³ Voor het onderscheid tussen arbitrariteit en conventionaliteit: cf. cursus ATW I.

- een aantal concepten:
 - o langue vs. parole
 - o diachronie vs. synchronie
 - o syntagmatische vs. paradigmatische relaties

Er zijn echter wat problematische kantjes:

- het statuut van de *parole* en van de psychologische zijde van de taal. De Generatieve Grammatica zal uitgaan van een individueel psychologisch regelmechanisme om betekenis en zinnen te maken.
- de grens tussen synchronie en diachronie. Er is immers een synchrone flexibiliteit: een bestaand synchroon taalsysteem kent variatie in toepassing, wat kan leiden tot structurele veranderingen.
- het ontbreken van een uitgewerkte syntaxis. Omdat de syntagmatische relaties, die tot de *parole* gerekend worden, per definitie onsystematisch zijn, worden ze buiten beschouwing gelaten. De ontwikkeling van de syntaxis komt er pas later, eerst structureel, dan generatief.
- de arbitrariteit. De klemtoon op taal als een autonoom en puur arbitrair systeem betekent een beperking van het blikveld. Deze zuiver modulaire visie op taal sluit elke functionalistische visie a priori uit. Een dergelijke autonomistische visie blijft niet ongecontesteerd (cf. infra).
- de differentialiteit of verloren relatie tussen taal en werkelijkheid. Bij een extreem structuralistische benadering is de band tussen taal en werkelijkheid van totaal ondergeschikt belang, bijvoorbeeld in de deconstructivistische benadering, waar er een ongeremde differentialiteit bestaat, wat resulteert in een spelen met taaltekens zonder een enkele restrictie.

1.3 De evolutie van de linguïstiek na De Saussure

1.3.1 Inleiding

In de post-Saussureaanse ontwikkeling van de taalkunde kunnen we drie bewegingen onderscheiden, die in de volgende paragrafen nader uitgewerkt worden:

1.3.2 een Behavioristische⁴ methodologische verankering van het Structuralisme

1.3.3. het Functionalisme

1.3.4 de ontwikkeling van een descriptief apparaat

Het contrast tussen het Behaviorisme (a) en het Functionalisme (b) is van tweeërlei aard. Ten eerste komt er in het Behaviorisme een reductie van de semantiek, terwijl het Functionalisme dan weer gekenmerkt wordt door een opwaardering van de semantiek. Ten tweede is er een verschil in het historische belang van beide theorieën: hoewel de Generatieve Grammatica reageert tegen beide visies, zal het Functionalisme nog een rol spelen in de fase die volgt op de Generatieve Grammatica.

De historische lijn ziet er dus sterk geschematiseerd als volgt uit:

Behaviorisme ⇔ *Generatieve Grammatica* ⇔ *Functionalistische theorieën*

⁴ *Behaviorisme* / *Behavioristisch* worden hier op z'n Amerikaans geschreven, omdat het zwaartepunt van die theoretische benadering in Amerika lag.

Na De Saussure komt er een verdeling op geografische basis. De taalkunde zal zich groeperen rond verschillende centra:

- Europa:
 - o Kopenhaagse School (Hjelmslev)
 - o Praagse School
 - o Nederland (geen echte school)
 - o Genève
- Amerika:
 - o Amerikaans Structuralisme, met Behavioristische tendensen

Met het Amerikaanse Behaviorisme verbinden we de naam van Leonard Bloomfield. In 1933 verscheen zijn 'Theory of Language' die tot het midden van de jaren '50 het uitzicht zou bepalen in de linguïstiek. De basisgedachte was de 'Immediate Constituent Analysis', die nog steeds doorwerkt in de syntaxis zoals we die nu kennen. Het Behaviorisme drukt zijn stempel op het Amerikaanse Structuralisme en (op een negatieve manier, door de paradigmatische aflossing na de reactie van Chomsky op het Behaviorisme (infra)) op de Amerikaanse Generatieve Grammatica, maar dringt niet echt door tot in Europa. De Generativisten daarentegen veroveren wél de wereld, zodat het Behaviorisme indirect ook in Europa komt. In de volgende paragraaf werpen we een nadere blik op het Behaviorisme.

1.3.2 Het Behaviorisme

Het taalkundig Behaviorisme kan gezien worden als een poging van L. Bloomfield om te verklaren wat voor een wetenschap de taalkunde is. Een van de streefdoelen daarbij is van de taalkunde een 'echte' wetenschap te maken met een wetenschappelijke respectabiliteit.

Het Behaviorisme is een (meta)theoretisch standpunt in de psychologie. Daar is het een reactie op de psychologie zoals die in de 19^e eeuw bedreven werd. De psychologie had toen nog geen experimentele basis of methode. In plaats van uit door anderen controleerbare gegevens wetten te induceren, maakte men gebruik van een intuïtief-speculatieve methode: men ging door introspectie na hoe psychologische processen verliepen, aan de hand van de vraag 'wat doe ik zelf?' dus.

Tegen een dergelijke methode wordt gereageerd. De belangrijkste consequenties van die reactie zijn de volgende:

- het basisgegeven voor psychologisch onderzoek wordt gevormd door observeerbaar gedrag, dat het resultaat van een denkproces is. Dat leidt tot een experimentele psychologie met observeerbare gegevens.
- men gaat ook op zoek naar een verklaringsmodel voor zaken die niet onmiddellijk causaal te verklaren zijn. Daarvoor wordt het *stimulus-responsschema* voorop gesteld: de gewoontevorming of conditionering zoals we die kennen uit de Pavloviaanse psychologie. Stimuli, de factoren die een bepaald gedrag tot stand brengen, worden in de tests aan elkaar gekoppeld.

B.v.: De hond kwijlt als hij een biefstuk ziet.
 Een belletje kondigt een malse biefstuk aan.
 ⇨ De hond kwijlt als hij het belletje hoort.

1.3.3 Het Functionalisme

1.3.3.1 Inleiding

Het Functionalisme ontwikkelt zich uit het Structuralisme. Het reduceert de autonomie van het taalsysteem ten voordele van een analyse waarin de functie en het gebruik van de taal centraal staan. Het Functionalisme erkent de rol van de pragmatiek in de taal, die later als volwaardig onderdeel van de grammatica (naast morfologie, syntaxis etc.) erkend wordt. Het Functionalisme begint als een wat marginale strekking binnen het Structuralisme, maar ze wordt nieuw leven ingeblazen na de bloei van de Generatieve Grammatica, die zich eveneens uit het Structuralisme ontwikkelt, maar op een heel andere manier: in de Generatieve Grammatica wordt de autonomie van het taalsysteem wel aanvaard.

Uit de oudere fase van het Functionalisme worden in wat nu volgt twee invloedrijke ideeën belicht:

1.3.3.2 het 'Functional Sentence Perspective'

1.3.3.3 R. Jakobson over verschillende semiotische functies

1.3.3.2 Functional Sentence Perspective

Met 'Functional Sentence Perspective' bedoelen we het analytisch onderscheiden van de verschillende aspecten van de opbouw van informatie van een zin. Deze benadering werd ontwikkeld in de 'Praagse School' (Cercle Linguistique de Prague). Vilem Mathesius (1882-1945) ontwierp het *thema-rhema-idee* (*topic-comment*), waarbij *thema* of *topic* datgene voorstelt wat aansluit bij de veronderstelde kennis van de gesprekspartners en *rhema* of *comment* datgene wat aan het thema wordt gekoppeld als nieuwe informatie. B.v.:

Hé, de piano is weg.
 Topic Comment

In het Nederlands is het onderwerp vaak topic, maar toch is er geen vaste relatie tussen de grammaticale categorie en de pragmatische notie van topic. B.v.:

Ján heeft de koekjes gejat
 Comment Topic

Het idee van het FSP heeft een aantal verregaande consequenties voor de grammatica:

- het topic-comment-idee introduceert een nieuwe laag in de taal, namelijk de verdeling van informatie in een zin (en in een gesprek). Dat betekent een uitbreiding van het bereik van de taalkundige beschrijving. De syntaxis is op niet eenvoudige wijze gekoppeld aan tekstlinguïstische categorisatie. In de huidige taalkunde is de analyse van de informatiestructuur nog grondiger doorgevoerd in de taalkunde: de informationele component situeert zich niet alleen op zinsniveau, maar ook in volledige teksten.
- het boven-syntagmatische perspectief blijkt van belang voor structurele fenomenen. Bepaalde vormen van variatie in de syntaxis komen overeen met afwijkingen in de pragmatiek, b.v. actief vs. passief: in het licht van het topic-comment-onderscheid wordt de op het eerste gezicht overbodige (extra) passiefconstructie als volgt verklaard: de

passieve vorm geeft je de mogelijkheid de syntactische constructie zo te gebruiken dat datgene wat normaal geen topic kan zijn door zijn functie (lijdend voorwerp), toch als topic, d.w.z. op de eerste positie verschijnt. Anders gezegd, ik wil dus niet mijn logisch-referentiële handelende instantie als topic, ik wil de andere instantie als topic presenteren en ik wil dat toch doen door het gebruikelijke mechanisme 'ond. = topic' te bezigen. Het lijdend voorwerp wordt getopicaliseerd (tot topic gemaakt).

Samenvattend: het toevoegen van het pragmatische topic-commentonderscheid in de traditionele grammatica kan helpen om de variatie in de syntaxis te verklaren. Die functionalistische aanpak kan zodoende een verklarende dimensie aanbrengen. Het regelsysteem wordt overstegen ten voordele van een verklarend systeem.

1.3.3.3 Roman Jakobson (1896-1982)

Roman Jakobson was een zeer productief en invloedrijk taal- en letterkundige met een erg bewogen leven. Hij vluchtte voor de revolutie vanuit Rusland naar Praag, waar hij een centrale rol speelde in de Praagse School. Ten tijde van de Tweede Wereldoorlog week hij uit naar Amerika waar hij bijdroeg tot het Amerikaanse Structuralisme. In zijn 'Linguistics and Poetics' biedt hij een achtergrond om de literatuur te verklaren aan de hand van een linguïstische benadering, namelijk via een algemeen-semiotisch functieonderscheid. Men bekijkt zinnen niet langer enkel vanuit hun beschrijvende functie.

Jakobson onderscheidt zes semiotische functies:

TAALFUNCTIE	COMMUNICATIEF ONDERDEEL	VOORBEELD
REFERENTIËLE taalfunctie (verhalend of beschrijvend)	Boodschap (referent)	<i>In België regent het vaak.</i>
EMOTIEVE taalfunctie (uitdrukken van persoonlijke (zender-) ingesteldheid)	Zender	<i>Bah!</i>
CONATIEVE taalfunctie (ontvanger beïnvloeden)	Ontvanger	bevelen, vragen, verzoeken, pleidooien etc.
FATISCHE taalfunctie (het contact onderhouden)	Kanaal (materiaal)	<i>Hallo!</i>
METALINGUIÏSTISCHE taalfunctie (over de taal zelf spreken)	Code	<i>Kunt u me even uitleggen wat u met x bedoelt?</i> Ook bij de taal in colleges of in een woordenboek is deze functie het meest gerealiseerd.
POËTISCHE taalfunctie (aandacht op de interne formele of inhoudelijke organisatie van het bericht)	Bericht	rijm, poëzie etc.

N.B. In vele gevallen komen deze functies samen voor. Zo zal in poëzie de poëtische taalfunctie onmiskenbaar aanwezig zijn, maar ook de referentiële, de metalinguïstische etc. zijn meestal aan de orde.

1.3.4 De ontwikkeling van een descriptief apparaat

Een van de grote verdiensten van het Structuralisme was - zoals gezegd - dat het de taalkunde tot een apart wetenschapsdomein wist te verheffen, met een eigen methodologie, een eigen begrippenapparaat etc. In deze paragraaf wordt nader ingegaan op het descriptief apparaat van het Structuralisme. Veel van dat terminologisch en methodologisch apparaat is in nog steeds in zwang. Vier aspecten ervan worden hier nader toegelicht, te weten:

1.3.4.1 werken met distinctieve opposities

1.3.4.2 distributionalisme

1.3.4.3 werken met hiërarchische structuren

1.3.4.4 een tendens tot abstractie (grammaticabeschrijving aan de hand van abstracte entiteiten)

1.3.4.1 Distinctieve opposities

Het werken met distinctieve opposities is een rechtstreekse consequentie van de differentialiteitshypothese van De Saussure, waarbij taalenteiteiten worden gedefinieerd op basis van onderlinge verschillen.

Met distinctieve opposities bedoelen we een bij voorkeur beperkte verzameling van verschillende punten tussen taalelementen. Deze benadering komt oorspronkelijk uit fonologie, maar is later geëxtrapoleerd naar de lexicale semantiek.

1.3.4.1.1 Fonologische opposities

De fonemen worden vergeleken met andere en zo gedefinieerd op basis van distinctieve foneemkenmerken, die in oppositie staan ten opzichte van elkaar, b.v. *stemhebbend/stemloos*, *occlusieffricatief*/... Die methode werd geïntroduceerd in de Structurele grammatica door R. Jakobson (in zijn Praagse periode) en door N. Trubetskoj (1890-1939).

Het doel is uiteraard een zo eenvoudig mogelijke beschrijving te bereiken door de kenmerken (opposities) zo verstandig mogelijk te kiezen. De voorwaarde is dat alle verschillende elementen een eigen definitie hebben, met de oppositie *stemhebbend/stemloos* alleen kom je er bijvoorbeeld niet. Dat is de *ondergrens*. Het criterium voor de *bovengrens* is dan: niet meer kenmerken dan nodig zijn om alle elementen tegenover elkaar af te bakenen.

Er is een sterke tendens om binaire opposities te gebruiken (b.v. *stemhebbend/stemloos*). Sommige linguïsten gaan daar zeer ver in en blijven de kenmerken opsplitsen tot ze allemaal binair zijn. In de praktijk is dat echter niet echt noodzakelijk (b.v. *open/halfopen/halfgesloten/gesloten*). Belangrijk is dat er voldoende rekening gehouden wordt met de articulatoire realiteit.

Deze werkwijze kan vrij gemakkelijk leiden tot een vorm van formalisering (symbolische beschrijving), bijvoorbeeld een +/- beschrijving en een gesymboliseerde weergave: [+v] vs. [-v], waarbij (v staat voor 'voiced'). Deze formalisatie zal van groot belang zijn in de Generatieve Grammatica.

1.3.4.1.2 Lexico-semantische opposities

Het systeem met distinctieve opposities werkte goed in de fonologie, zo goed zelfs dat sommige taalkundigen het systeem ook toepasten in de lexicale semantiek. De overheveling van het systeem van de fonologie naar de lexicale semantiek gebeurde in twee stappen: eerst de introductie van de notie 'lexicaal veld' en later de introductie van een componentieële analyse.

1.3.4.1.2.1 Lexicale velden

In 1931, vrij vroeg dus, schreef de Duitse taalkundige J. Trier een monografie over de ontwikkeling van de Middelhoogduitse woordenschat en gebruikte daarvoor een aantal begrippen die te maken hadden met de hogere mentale functies. Hij wilde laten zien dat betekenisontwikkeling bij bepaalde woorden betekenisontwikkeling in semantische velden teweegbracht. Hij beschreef de woorden in hun onderlinge verband, een benadering die nauw aansloot bij de Saussureaanse gedachtegang over differentialiteit.

Trier beschreef de wijzigingen in de verdeling van een conceptueel geheel in de 13^e-14^e eeuw. In de eerste fase (vanaf 1200) zag de semantische verdeling over de concepten *Wisheit/Kunst/List* er als volgt uit:

WISHEIT (~sapientia, het vermogen om je te gedragen op een manier die past bij je sociale status)	
KUNST (kennis in hoofse kringen)	LIST (niet-hoofse vaardigheden, b.v. kunde van een ambachtsman)

Die verdeling onderging in de 14^e eeuw echter een wijziging:

WISHEIT (religieuze kennis, mystiek kennen)	KUNST (hogere vorm van profaan kennen)	LIST (lagere vorm van profaan kennen)
--	---	--

De overkoepelende relatie tussen enerzijds 'Wisheit' en anderzijds 'Kunst' en 'List' viel weg en er kwam een nieuwe distinctie bij, namelijk *religieus* vs. *profaan*.

1.3.4.1.2.2 Componentieële analyse

Na verloop van tijd (eind jaren '50, begin jaren '60) rijpt het idee om voor de analyse van een lexicaal veld gebruik te maken van distinctieve opposities: een beschrijving wordt opgebouwd aan de hand van distinctieve semantische componenten of features, bijvoorbeeld '[+/-profaan]'. Daarbij dient wel opgemerkt te worden dat de componenten in de semantiek complexer en daardoor minder binair zijn dan in de fonetiek. Een illustrerend voorbeeld: Bernard Poittier maakt in 1964 een componentieële analyse van het lexicale veld van zitmeubelen in het Frans:

SIÈGE				
CHAISE	FAUTEUIL	CANAPÉ	POUF	...

De lexicale-veldbeschrijving gebeurt aan de hand van zes binaire opposities:

- aanwezigheid van een rugleuning [S1]
- aanwezigheid van poten [S2]
- al dan niet voor één persoon [S3]
- al dan niet om op te zitten [S4]
- al dan niet met armleuning [S5]
- al dan niet gemaakt uit een hard materiaal [S6]

	S1	S2	S3	S4	S5	S6
CHAISE	+	+	+	+	-	+
FAUTEUIL	+	+	+	+	+	-
CANAPÉ	+	+	-	+	+	+
POUF	-	+	+	+	-	-
TABOURET	-	+	+	+	-	+

Zo zou een analyse er kunnen uitzien. Merk op dat je wel stoelen zal vinden met armleuning, maar het gaat hier om de prototypische stoel. De weg wordt hier geëffend voor een prototypiciteitssemantiek.

Er bestaat nog een geheel andere structuralistische semantiek. In 1963 verschijnt 'Structural Semantics' van J. Lyons. De semantiek wordt hier gedefinieerd op basis van lexicale relaties zoals *synonymie/antonymie/hyponymie/meronymie/...*, het geheel van lexicale relaties die een woord met de andere woorden onderhoudt dus. Ook bij Lyons is de differentieelheidsgedachte nog prominent.

1.3.4.2 Distributionalisme

Het transponeren van een grammaticale categorie naar een andere, zoals de componentie veldanalyse bijvoorbeeld een transponering inhiel van de fonologie naar de semantiek, blijkt een doeltreffende methode. Naast het werken met distinctieve opposities worden ook andere methodes uit het fonologisch onderzoek gehanteerd in verschillende domeinen van de grammatica.

Distributionalisme is de gedachte dat je de identiteit van een element kan bepalen op basis van de distributie van dat element, de manier waarop dat element combineert met andere elementen. *Paradigmatisch* vragen we ons af welke types elementen vergelijkbare eigenschappen hebben; *syntagmatisch* vragen we ons af hoe die elementen met elkaar gecombineerd kunnen worden.

In de fonologie werkt men met distinctieve opposities. Men kijkt woordparen die in één aspect van elkaar verschillen, zgn. *minimal pairs*⁵. Het vormverschil komt overeen met een

⁵ Meer informatie hieromtrent: cursus ATW I.

betekenisverschil. De klanken vertonen contrast omdat ze in dezelfde omgeving kunnen voorkomen. 'Omgeving' speelt dus een rol bij de bepaling van de betekenis.

Er zijn echter gevallen waar er geen overlapping is in de omgeving. We spreken dan van allofonen, die optreden in complementariteit van omgeving. Een voorbeeld is de /i/ in het Nederlands: voor een 'r' wordt ze gerealiseerd als [i:], in een andere omgeving als [i], er is echter geen minimaal paar waar ze een betekenisverschil creëren. De woorden 'biet' en 'bier' hebben een complementaire distributie: in plaats van te overlappen vullen de verschijningsvormen van de klank elkaar aan. De conclusie is dat denken in termen van omgeving bepaalt wat je als elementen onderscheidt.

Het distributionalisme in de syntaxis valt uiteen in drie stappen (a-b-c):

a) We gaan uit van een syntagmatische combinatie van een zin.

*Jullie drinken een emmertje olie.*⁶

De bedoeling is nu syntactische vormklassen te identificeren op basis van deze zin. Verplaatsingsproeven bijvoorbeeld leren dat sommige volgordes, zoals *Emmertje jullie olie drinken een* uitgesloten zijn.

Vervolgens vragen we ons af welke taalelementen in dezelfde context kunnen optreden.

<i>Jullie</i>	<i>drinken</i>	<i>een</i>	<i>emmertje</i>	<i>olie.</i>
<i>Wij</i>			<i>glas</i>	<i>bier</i>
<i>Zij</i>			<i>vat</i>	<i>melk</i>
			<i>tonnetje</i>	<i>water</i>

b) We komen tot een meer abstracte beschrijving voor de verschillende elementen. De traditionele woordsoorten, ww., zelfst. nw., zijn onvoldoende om de elementen te definiëren. De laatste twee elementen in de voorbeeldzin zijn immers allebei nomina, maar ze zijn onderling onverwisselbaar. Het laatste element is een stofnaam; het voorlaatste element daarentegen is een maataanduidend woord. Een element als 'olie' gedraagt zich anders dan een element als 'emmertje'. De classificatie van de klassieke woordsoorten moet dus verfijnd worden.

c) We beschrijven de syntagmatische combinatiemogelijkheden van paradigmatische groepen en stellen op die manier een patroon voor 'goede Nederlandse zinnen' op. Deze ontdekking (het bepalen van formele eigenschappen van woorden door te kijken naar hun distributie) zal de 20^e-eeuwse syntaxis bepalen, al zijn de theoretische consequenties al sterk veranderd.

1.3.4.3 Hiërarchische structuren

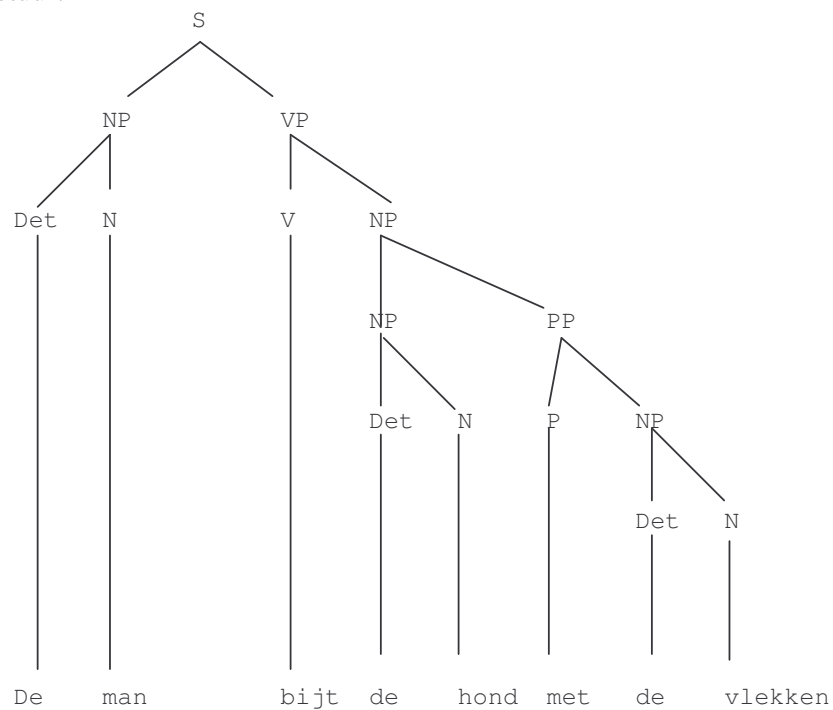
Met het gebruik van hiërarchische structuren in taalkundige analyses is de naam van L. Bloomfield (1887-1949) verbonden. Zijn *Immediate Constituent Analysis* gaat uit van de constituent, niet van het woord, om een grammaticale ordening aan te brengen. De idee is dat

⁶ Het uitgangspunt is hier eerder 'grammaticaliteit' (grammatische welgevormdheid) dan betekenis. 'Grammaticaliteit' is een notie die terugkomt in de Generatieve Grammatica.

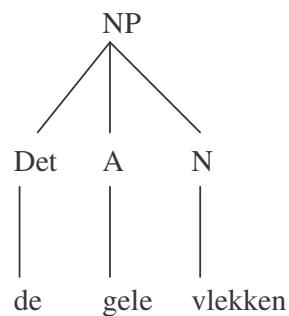
woorden zich groeperen in hogere-ordestructuren, constituenten genoemd, die een syntactisch statuut hebben.

Die (abstractere) elementen van de grammaticale beschrijving worden gehiërarchiseerd weergegeven, met al dan niet gelabelde haakjes of met een al dan niet gelabelde boomstructuur. Met name de boomstructuur zal erg in trek komen in de taalkunde.

- haakjesnotatie:
[De man [bijt [de hond [met de vlekken]]]].
- geannoteerde notatie ('labelled bracketing'):
[De man [bijt [de hond [met de vlekken]_{PP}]_{NP}]_{VP}]
- boomstructuur:

N.B. De vertakking hoeft niet per se binair te zijn, al genieten binaire vertakkingen wel vaak een voorkeur bij harde structuralisten:

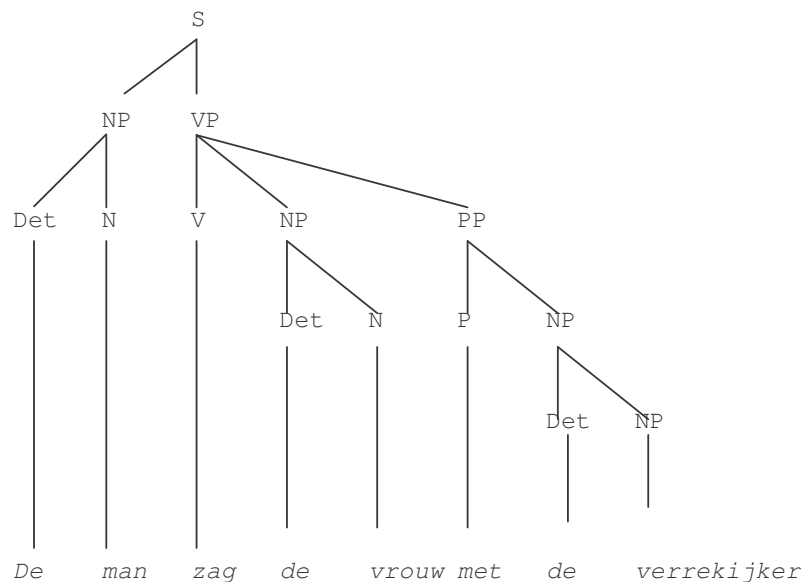
S: sentence
 Det: determiner
 N: noun
 NP: noun phrase
 VP: verb phrase
 V: verb
 PP: prepositional phrase
 P: preposition
 A: adjective

Opmerkingen:

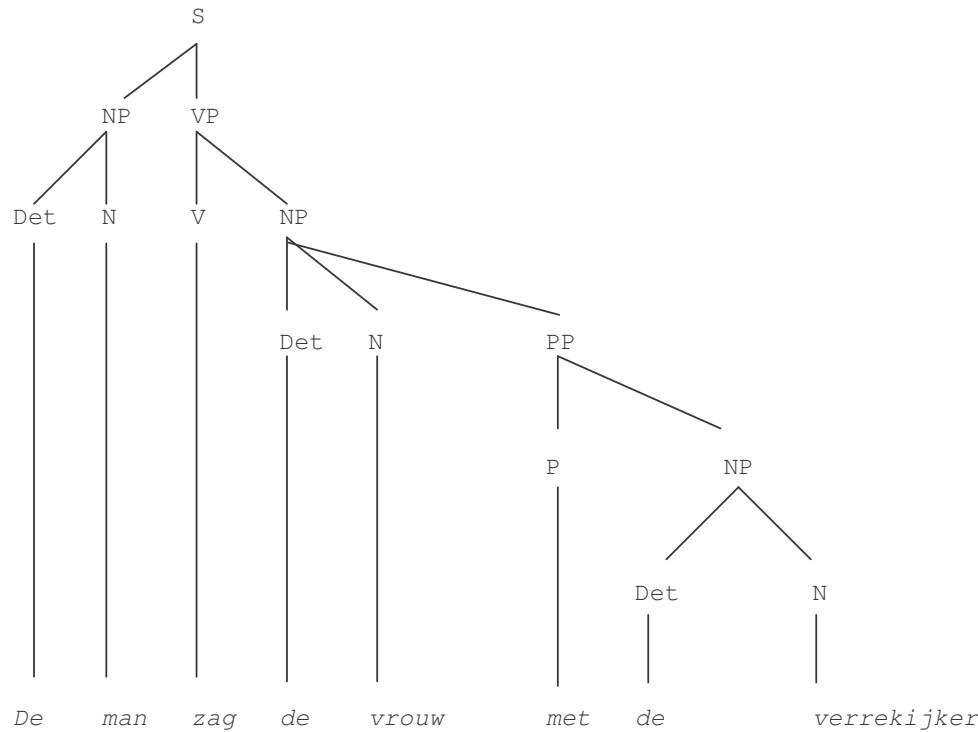
- Een andere vorm van hiërarchiserende weergave is de dependentiegrammatica van Tesnière, een Frans linguïst.
- Hoe determineer je of iets een constituent vormt? Waarom vormt bijvoorbeeld 'De man bijt' geen aparte eenheid? Een constituent is te herkennen aan zijn verplaatsbaarheid. Wanneer een woordgroep samen verplaatsbaar is, vormt hij mogelijk één constituent. 'De man bijt' is wat distributioneel gedrag betreft bijvoorbeeld geen entiteit. De analyse beschrijft dus het distributionele gedrag van de verschillende entiteiten en de combinatie ervan.
- Men kan zich ook de vraag stellen wat het belang van de hiërarchische analyse is. Het belang is tweevoudig: op het vlak van de *vorm* dient ze om het distributiegedrag te verklaren, op het vlak van de *betekenis* dient ze om ambiguïteiten in kaart te brengen. Bijvoorbeeld:

De man zag de vrouw met de verrekijker.

Die zin is structureel ambigu en dat blijkt ook uit het distributionele gedrag: *Wie/wat zag de man?* of: *Hoe zag de man?* 'met de verrekijker' is dan ofwel een nabepaling bij 'de vrouw' ofwel een adverbiale bepaling bij 'zag'. Dit verschil kan weergegeven worden in een hiërarchische structuur:

vs.

1.3.4.4 Abstractie in de grammatica

Zoals gezegd worden in het Structuralisme vaak verworvenheden uit de fonologie geëxtrapoleerd naar de syntaxis. Dat geldt ook voor het invoeren van *abstracties* in de grammatica. De ontwikkeling verloopt hier als volgt: fonologie \Rightarrow morfologie \Rightarrow syntaxis.

De toepassing in de syntaxis gebeurt wat later: ze zal volledig doorgevoerd worden in de Generatieve Grammatica.

De abstractie die we in de grammatica hanteren, toont de onderliggende categorieën, de onderliggende (abstracte) gegevens die omgezet worden in een oppervlaktestructuur (de oppervlaktevorm van een zin of taaluiting). Bovendien maakt een abstracte weergave het mogelijk zgn. nulelementen zichtbaar te maken, de elementen die geen zichtbare vorm aan de oppervlakte hebben.

In de fonologie neemt men aan dat er een onderliggend foneem is dat omgezet wordt in een fonetische oppervlaktestructuur ($/ / \Rightarrow []$). Wanneer één onderliggend foneem verschillende oppervlaktestructuren heeft (verschillende realisaties), dan spreekt men van allofonen. Zo heeft het foneem /i/ twee realisaties namelijk [i] en [i.], die in een verschillende context optreden (cf. supra).

In de morfologie doet zich een soortgelijk fenomeen voor. Men spreekt er van morfemen en allomorfen. Een illustratief voorbeeld is de OVT in het Nederlands.

Het OVT-morfeem wordt op verschillende manieren gerealiseerd aan de oppervlakte, namelijk als '-de', '-te' of als klinkerwisseling. Die mogelijkheden zijn gebonden, combinatorisch variërende allomorfen, die voorspelbaar optreden in verschillende

omstandigheden, en daarom geconditioneerde varianten genoemd worden. Een concreet voorbeeld:

$$greep = \{grijp\} + \{OVT\}$$

Zo'n analyse heet *Item and Process*. *Item* wijst op het onderliggende abstracte element, *process* op de regels die daarop inwerken. Een alternatief is het *Item and Arrangement*-principe, die een minder aantrekkelijke werkwijze hanteert: bij *Item and Arrangement* gaat men ervan uit dat 'grijp' zelf ook een allomorf is, naast 'greep', van het abstracte element 'gr-p'. De naam *arrangement* slaat op het reële proces, het reële arrangement dat het element elke keer doormaakt. De werkwijze is minder aantrekkelijker omdat het eenvoudiger is 'grijp' in zijn geheel te behouden en enkel de allomorfen te definiëren voor de OVT.

Naast allomorfie is er nog een tweede vorm waarin de abstractie duidelijk wordt. Het betreft hier de *nulelementen*, de 'onzichtbare deeltjes'. Een voorbeeld daarvan vinden we in de Engelse meervoudsvorming. Het meervoud van nomina wordt daar op verscheidene manieren gerealiseerd, als het suffix '-s' (*table* \Rightarrow *tables*), als klinkerwisseling (*foot* \Rightarrow *feet*), als het suffix '-en' (*ox* \Rightarrow *oxen*) en ook zonder verandering (*sheep* \Rightarrow *sheep*). De abstractie van al die verschillende vormen kan eenvoudigweg weergegeven worden door {MV}.

Die twee vormen van abstractie in de morfologie (allomorfie en nulelementen) vinden we later terug, in de manier waarop in de Generatieve Grammatica aan syntaxis gestalte gegeven wordt. De hiërarchische boomstructuur wordt opgebouwd via abstracties. De omzetting van onderliggende vorm (boomstructuur) naar de oppervlakte structuur gebeurt via zgn. transformaties.

HOOFDSTUK 2 OPKOMST VAN DE GENERATIEVE GRAMMATICA

2.1. Algemene kenmerken van de Generatieve Grammatica

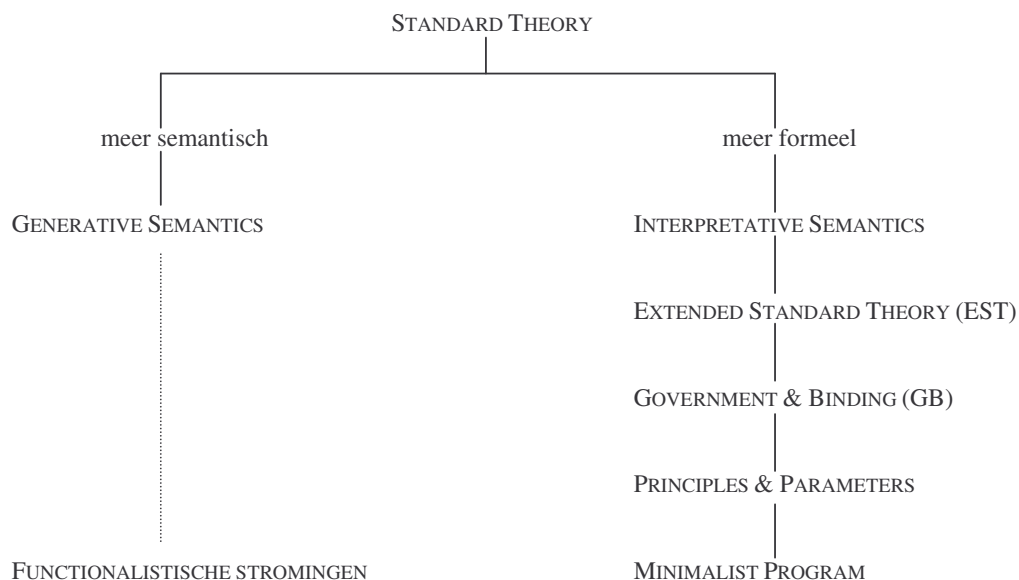
Na een inleiding die het ontstaan van de Generatieve Grammatica belicht, wordt - telkens in afzonderlijke paragrafen - nader ingegaan op enkele aspecten die prominent zijn en blijven in de Generatieve Grammatica, ook na de versplintering in diverse subtheorieën (infra). De opbouw van het hoofdstuk ziet er als volgt uit:

- 2.1.1 Inleiding
- 2.1.2 De psychologisering van het begrip *langue*
- 2.1.3 De verwerping van het Behaviorisme
- 2.1.4 De tendens tot algoritmisering van de grammatica
- 2.1.5 De tendens tot formalisering van de grammatica
- 2.1.6 De abstrahering van de grammatica
- 2.1.7 Samenvattend

2.1.1 Inleiding

De Generatieve Grammatica werd geïntroduceerd door de Amerikaan Noam Chomsky (°1928). In 1957 publiceerde hij 'Syntactic Structures', een extract uit zijn doctoraatsthesis van 1955. Een tweede mijlpaal was 1965 toen Chomsky's 'Aspects of the Theory of Syntax' verscheen, de standaardversie van de Generatieve Grammatica. De Generatieve Grammatica kende zijn hoogtepunt tussen 1960 en 1980, toen haast iedere productieve taalkundige zich inschreef in het paradigma.

Schematisch kan de taalkundige evolutie sinds Chomsky zo weergegeven worden:

2.1.2 De psychologisering van het begrip *langue*

Het statuut van het individuele taalvermogen, de basis voor taalgebruik, vormde een probleem bij De Saussure. Hij definieerde de *langue* vooral als een sociologisch gegeven, waarin de taalstructuur gevestigd was; de *parole* representeerde het taalgebruik. Die tweedeling liet de vraag naar het individuele taalvermogen, de ondergrond van de *parole* onbeantwoord. Die vraag staat centraal in de Generatieve Grammatica⁷. De oplossing die Chomsky voorstelt, houdt een psychologisering in van de *langue*: niet langer het sociale aspect, maar het psychologische aspect van het autonome taalsysteem staat centraal. Hij stelt een nieuwe tweedeling voor, met langs de ene kant de *competence* (competentie), ons individuele taalvermogen, dat ons *in staat stelt* taal te gebruiken, en langs de andere kant de *performance* (performantie), die in grote lijnen overeenkomt met de *parole* van De Saussure.

Aan dat systeem kunnen twee interpretaties vastgeknoopt worden: een ontogenetische, die het taalsysteem individueel verklaart, en een fylogenetische, die het taalsysteem van de menselijke soort bekijkt, die taal dus als een algemeen menselijk vermogen ziet. Die laatste interpretatie wordt de belangrijkste: het psychologisch taalverwervingssysteem wordt gezien als een eigenschap van de soort, het individu ontleent ze aan de soort. De GG zal steeds de ambitie hebben om te verklaren waar het taalvermogen van de menselijke soort vandaan komt, wat het soortspecifieke menselijke taalvermogen eigenlijk is. Volgens de Chomskyanen hebben we aangeboren kennis van de taalregels en een aangeboren vaardigheid om die taalregels te hanteren.

2.1.3 De verwerping van het Behaviorisme

De GG stelt dat de stimulus-responstheorie, zoals die ontwikkeld is in de Behavioristische theorie, onvoldoende is als verklaring voor het menselijke taalgebruik. Taalgebruik kan pas accuraat verklaard worden als we aannemen dat we in ons hoofd een kennisverwerkend systeem hebben: een faculteit in onze hersenen, die zintuiglijke informatie verwerkt met behulp van allerlei cognitieve procedures. Het aangeboren taalsysteem in het brein wordt in de GG het LAD (Language Acquisition Device (taalverwervingsmechanisme)) genoemd. De aanname van zo'n LAD is hoofdzakelijk ingegeven door het *poverty-of-stimulus*-argument: het feit dat baby's zo snel een taal leren sluit een stimulus-responstheorie uit omdat ze volgens die theorie de taal enkel verwerven op basis van wat ze gehoord hebben. Het stimulaanbod is echter niet rijk genoeg om te kunnen verklaren dat kinderen zo snel een ingewikkeld taalsysteem kunnen leren en het autonoom kunnen hanteren. Zo kunnen vijfjarigen bijvoorbeeld zinsstructuren maken die ze nooit eerder hebben gehoord. De huidige taalkunde nuanceert dat standpunt wel enigszins. Men gaat er inderdaad van uit dat taal aangeboren is, maar het taalaanbod is waarschijnlijk wel rijker en gestructureerder dan het op het eerste gezicht lijkt en het speelt een grotere rol dan Chomsky eraan toekent.

Het Behavioristische verklaringmodel wordt dus in de tweede helft van de jaren '50 in een cognitieve revolutie opgegeven ten voordele van het *mentalisme*, dat een kennissysteem met mentale realiteit zoekt. Deze benadering bestaat niet alleen in de taalkunde, maar ook in de psychologie (cognitieve psychologie).

⁷ Van hier af ook afgekort als *GG*

Er heerst een terminologische verwarring rond de term 'cognitieve linguïstiek': ofwel bedoelt men daar alle linguïstische stromingen mee die zich inschrijven in de cognitieve revolutie, ofwel bedoelt men daar een specifieke recente stroming mee in de taalkunde, in dat laatste geval wordt de term 'Cognitieve Linguïstiek' met hoofdletters geschreven.

2.1.4 De tendens tot algoritmisering van de grammatica

Een algoritme is een reeks procedures die op een bepaalde manier op elkaar inspelen, een reeks operaties die uitgevoerd worden op gesymboliseerde entiteiten. In de GG wordt de grammatica gealgoritmiseerd: de grammatica wordt opgevat als een regelsysteem dat met een eindig aantal regels een oneindig aantal zinnen kan produceren. Een bepaalde sequentie van regels, toegepast op in symbolen vervatte entiteiten genereert een onbeperkt aantal zinnen. Het oneindige aantal zinnen is dus niet het resultaat van een opsomming, maar van een regelsysteem dat zinnen genereert, vandaar de naam *Generatieve Grammatica*.

De GG-algoritmisering hangt samen met de specifieke opvatting die ze heeft over de taalvermogens van de mens: het vermogen om een oneindig aantal zinnen te produceren weerlegt de stelling dat het taalvermogen put uit het onmiddellijk gegeven aanbod (*poverty of stimulus*). de GG geeft daarmee een verklaring voor de uitgebreide taalkennis van jonge kinderen. De algoritmisering en het ermee verbonden generatieve aspect, hangen dus rechtstreeks samen met de anti-Behavioristische opstelling.

Bepaalde wetenschappen maakten al gebruik van een dergelijke werkwijze: een beperkte verzameling symbolen en een reeks operaties die samen een oneindig resultaat geven, namelijk de wiskunde en de symbolische logica. Chomsky zal zijn grammatica op de logica stelen.

2.1.5 De tendens tot formalisering van de grammatica

De grammatica wordt een symbolisch systeem, gevat in constituenten op verschillende niveaus. Aan de hand van die indeling in constituenten komt men tot de opbouw van een algoritmisch systeem, uitgetekend in een boomstructuur, die van bovenuit werkt. Zo krijg je een oneindig aantal realisaties omdat:

- het woordmateriaal kan verschillen: binnen een woordsoort heb je verschillende woorden (N ⇒ tafel, kast, stoel ...)
- de regels recursief toegepast kunnen worden. Een symbool dat je in een bepaalde laag gebruikt hebt, kan zichzelf bevatten, b.v.:

$$S = NP + VP$$

$$VP = V + S$$

Jantje ziet dat er pruimen hangen

De formalisatietendens op zich komt voort uit (onder andere) de drie volgende gedachten:

- a) een streven naar wetenschappelijkheid. De formele beschrijving maakt de grammatica meer controleerbaar en in de GG streeft men naar controle.
- b) de verwachting dat formalisatie realisaties teweeg zal brengen in de informaticawereld, automatische vertalingen bijvoorbeeld. We mogen niet vergeten dat we in 1957 aan het begin

van het informaticatijdperk staan en dat een groot deel van de geldstroom van die sector of van het Amerikaanse ministerie van defensie kwam.

c) de opvatting dat er een taalsysteem in ons hoofd zit. De cognitieve dimensie van het taalvermogen leidt tot de vereiste van een bepaalde formele representatievorm. De kennis zou in ons hoofd symbolisch geïnterpreteerd worden.

2.1.6 De tendens tot abstrahering in de grammatica

De aanzet tot abstractie in de grammatica kwam er in het Structuralisme (cf. supra). De GG zal die tendens voortzetten: elke concrete taaluiting zal een onderliggende abstracte structuur hebben, die niet alleen de beschrijving dient, maar waaraan ook een psychologische realiteit beantwoordt. Er wordt massaal gewerkt met onderliggende elementen, die soms geen realisatie aan de oppervlakte hebben. Praktisch betekent dat dat de symbolen in de boomstructuur niet samenhangen met een bepaalde klank. De elementen van de dieptestructuur hebben geen rechtstreekse fonologische representatie in de boomstructuur.

2.1.7 Samenvattend

In de vorige paragrafen is de GG in vijf punten ingeleid. Daarbij valt op dat veel van wat in de GG voorgesteld wordt reeds aanwezig was in het Structuralisme. Inhoudelijk zijn er veel overeenkomsten. Concreet verandert er echter veel: de relatie tussen Chomsky en zijn discipelen enerzijds en de structuralisten anderzijds was erg polemisch. Later zal er ook binnen de GG zelf grote onenigheid ontstaan. De toon van de discussies wordt dan scherp, scherper dan door de aard van de zaak gerechtvaardigd is.

ELEMENTEN DIE REEDS IN HET STRUCTURALISME TE VINDEN WAREN	ELEMENTEN DIE EEN BREUK MET HET STRUCTURALISME BETEKENDEN
<ul style="list-style-type: none"> - Abstractietendens - Algoritmisering - Formalisatie 	<ul style="list-style-type: none"> - Anti-Behaviorisme - Opvatting van taalvermogen als psychologische competence

In de discussies zijn vooral de verschillen in de verf gezet en zijn de gelijkenissen veronachtzaamd. Zo is de structuralist Zellig Harris (1909-1992) bijvoorbeeld al begonnen met herschrijfgels.

2.2 De ontwikkeling van de Generatieve Grammatica

2.2.1 De eerste fase (1957)

In 1957 verscheen 'Syntactic Structures', waarin een onderscheid werd gemaakt tussen *herschrijfgels* en *transformaties* tegen de achtergrond van de formele logica en waarin de algemene organisatie van de grammatica opgesteld was aan de hand van *componenten*. Omdat de GG zo schatplichtig is aan de logica, wordt in wat volgt nader ingegaan op enkele aspecten van de formele logica.

In de formele logica wordt de waarheidswaarde van proposities nagegaan. Een propositie is de semantische inhoud van een bewerende zin, ze is de betekenis die je op haar waarheid kan

testen. Een uiting bestaat uit een aantal elementaire proposities (*basisproposities*). In de zin 'Als het regent, zijn de daken nat' bijvoorbeeld staan twee basisproposities, namelijk 'Het regent' en 'De daken zijn nat' en een logische *connector*⁸, hier een *implicatie* (een *als...dan*-relatie). De complexe propositie ontstaat door een aantal elementaire opposities met een logische connector te verbinden. Verder werkt de formele logica met het *principe van de uitgesloten derde*: een propositie is waar of onwaar, er is geen andere mogelijkheid⁹.

De *propositielogica* houdt zich bezig met de eigenschappen van complexe proposities. Ze vraagt zich bijvoorbeeld af wat de eigenschappen zijn van de *als...dan*-relatie, en ze zal de geldigheid van bepaalde redeneringen nagaan. De *predikatenlogica* kijkt binnenin een elementaire propositie naar de elementen die van belang zijn voor de waarheidseigenschappen van een elementaire propositie, bijvoorbeeld naar de kwantoren (*alle, sommige, geen enkele* etc.). Ze zal de betekenis en de waarde van de kwantoren zo definiëren dat men redeneringen op hun correctheid kan testen.

De concrete werking van de logica aan de hand van een gesymboliseerde weergave zal allicht veel verduidelijken:

p

1 (waar)

0 (onwaar)

Een cijfer onder de propositie, symbolisch voorgesteld als $p, q \dots$ geeft de waarheidswaarde aan.

~ p

('niet-p', de tilde is het symbool voor de *niet*-connector (negatie))

De betekenis van de connector 'niet' is dat hij de waarheidswaarde van de propositie omkeert.

p	~p
0	1
1	0

p&q

('p en q', de ampersand is het symbool voor de en-connector (conjunctie), soms wordt ook wel eens het symbool ' \wedge ' gebruikt.)

De conjunctie is alleen waar als de twee leden van de conjunctie waar zijn.

p	q	p&q
1	1	1
0	1	0
1	0	0
0	0	0

p V q

('p of q', de *of*-connector of disjunctie)

De disjunctie is alleen waar als ten minste een van de leden waar is.

⁸ Soms spreekt men in plaats van van 'connectoren' ook wel van 'operatoren', in het bijzonder als er geen twee proposities verbonden worden, zoals bijvoorbeeld voor de operator 'niet-'.
⁹ Die tweewaardigheid is althans het geval in de klassieke logica. Momenteel zijn er uitbreidingen binnen de logica die tussenwaarden als 'misschien' en 'waarschijnlijk' erkennen.

p	q	p V q
1	1	1
0	1	1
1	0	1
0	0	0

p → q

('als p dan q', de implicatie)

De implicatie is alleen onwaar als het eerste element waar is en het tweede onwaar.¹⁰

p	q	p → q
1	1	1
0	1	1
1	0	0
0	0	1

Verder is er nog de dubbele pijl (\leftrightarrow), die een implicatie weergeeft die in twee richtingen werkt: 'slechts als...dan', ook wel 'equivalentie' genoemd.

De omzetting van een complexe propositie is niet vanzelfsprekend. $((p \rightarrow) \& \sim p) \rightarrow \sim q$ is niet welgevormd omdat na de enkele pijl het symbool voor een propositie moet volgen. De zin is *syntactisch* niet welgevormd, te vergelijken met een zin als 'Hij verwijt'; we verwachten nog een constituent. $((p \rightarrow q) \& \sim p) \rightarrow \sim q$ is beter.

Vervolgens kunnen we nagaan onder welke omstandigheden een gesymboliseerde uitspraak waar of onwaar is. Bijvoorbeeld:

((p → q) & ~ p) → ~ q							
1	1	1	0	0	1	0	1
1	0	0	0	0	1	1	0
0	1	1	1	1	0	0	1
0	1	0	1	1	1	1	0

a c b d c a e c b \Rightarrow de volgorde waarin je werkt (eerst *a*, dan *b*, dan *c* etc.)

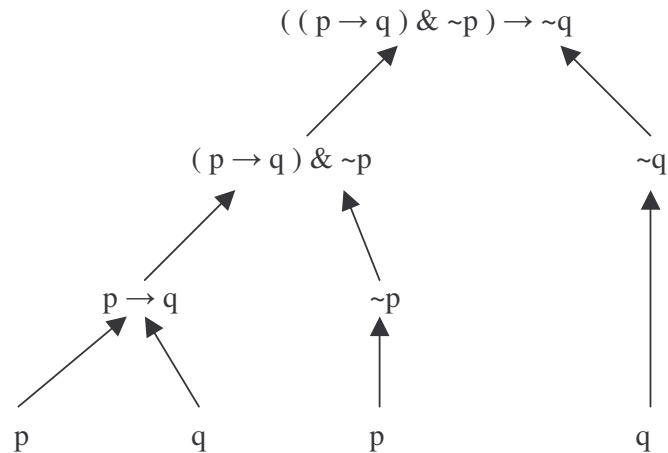
Het is een logische waarheid indien de complexe propositie voor alle mogelijkheden een 1 heeft ('in het rechthoekje allemaal 1-tjes'). Met andere woorden: de formule is waar als ze waar is voor elke afzonderlijke mogelijke combinatie van waarheidswaarden voor *p* en *q*. De redenering in het voorbeeld, geformaliseerd weergegeven, is dus niet altijd waar.

Het is een redering van het type: *Als het zo zou zijn dat wanneer ik de Hertog van Wellington ben, ik de slag bij Waterloo gewonnen had, én dat ik niet de Hertog van Wellington ben, wel, in dat geval heb ik de slag bij Waterloo niet gewonnen.* De redenering is niet altijd waar, namelijk wanneer 'p' de waarde '0' heeft, en 'q' de waarde '1'. Dat voel je misschien ook aan. Stel: ik ben niet de Hertog van Wellington, maar Generaal Von Blücher. In dat geval heb ik de oorlog toch ook gewonnen. Dus uit het feit dat ik niet de Hertog van Wellington ben, volgt niet dat ik de oorlog verloren heb.

¹⁰ De waarheidswaarde van de implicatie ontstijgt soms al aan de intuïtie: de zin 'Als het nu zondag is, zitten we nu in de kerk', uitgesproken op een niet-zondag is volgens de formele logica wel een ware implicatie.

De lichtjes andere redenering *Als ik de Hertog van Wellington ben, dan had ik de slag bij Waterloo gewonnen en ik ben de Hertog van Wellington, dus ik heb de slag bij Waterloo gewonnen*, is wél altijd logisch geldig, ook als ik niet generaal Nelson ben en de oorlog toch gewonnen heb, want daarover doet de redenering geen uitspraak.

De eerstgenoemde redenering valt ook in een boomstructuur te ontleden:

In de GG zijn er regels die de samenstellingen van complexe uitdrukkingen reglementeren, de zgn. *formatieregels*. Verder zijn er regels om complexe samenstellingen te reduceren, de zgn. *transformatieregels*. Die transformatieregels zijn vergelijkbaar met 'synonymie': de uitdrukking $((p \rightarrow q) \& \sim p) \rightarrow \sim q$ loopt parallel met de uitdrukking $\sim p \rightarrow \sim q$.

De *formatieregels* zijn dus regels die zorgen dat je een boomstructuur kan opbouwen (en neerschrijven). Een *transformatieregel* neemt een boomstructuur en zet die om in een andere boomstructuur. Hij zegt bijvoorbeeld dat in een boomstructuur een NP die rechtstreeks van een S afhangt, (onder een aantal voorwaarden) een subject is.

Zo'n linguïstische transformatieregel heeft wel degelijk een reële waarde. Hij zet bijvoorbeeld een actieve zin om in een passieve. De transformatieregel dicteert het proces van de omzetting: welke elementen worden verplaatst? Welke elementen worden toegevoegd? Welke elementen veranderen?

Nu kan men zich afvragen op welke basis zo'n transformatie kan plaatsvinden of met andere woorden: wat blijft er constant bij transformaties? In de logica zal dat de waarheidswaarde zijn. De waarheidswaarde moet dezelfde zijn voor en na de transformatie. De GG daarentegen geeft twee verschillende antwoorden en de spanning tussen die twee antwoorden zal kenmerkend en zelfs bepalend zijn voor de evolutie van de GG.

- antwoord 1: *betekenis*. Dat is niet het antwoord dat Chomsky aanvankelijk gaf. Evenmin is dat het antwoord dat hij later geeft. In de tussentijd is het binnen de GG wel als antwoord gegeven.
- antwoord 2: *grammaticaliteit*. Grammaticale welgevormdheid, grammaticale correctheid zonder normatieve bijgedachten.

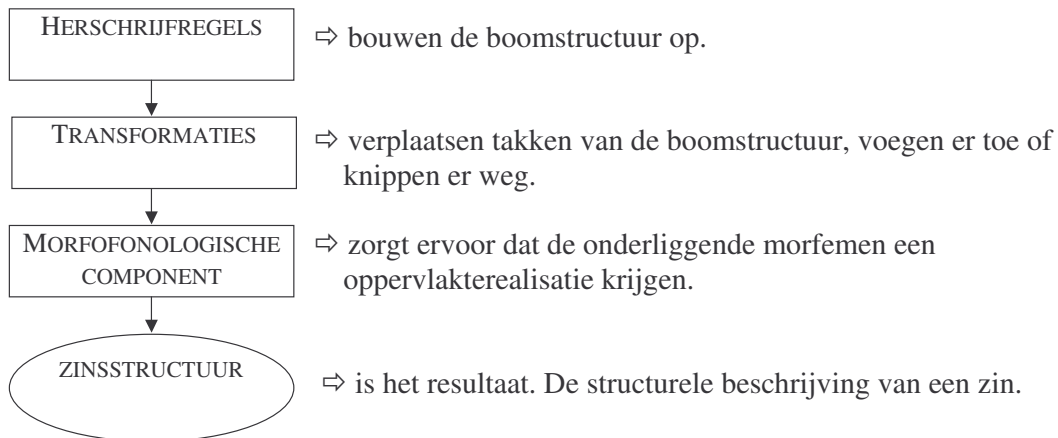
De splitsing tussen grammaticale welgevormdheid en semantische welgevormdheid kan geïllustreerd worden aan de hand van de bekende zin 'Colorless green ideas sleep furiously'. Die non-sensicale zin is wel grammaticaal (Chomsky 1957), maar niet semantisch welgevormd. De zin 'Bright young students study intensely' heeft een vergelijkbare structuur als de vorige, maar is wel sensicaal. De GG heeft (o.a.) op basis van die vaststelling de neiging om de grammatica op te vatten als een autonoom systeem en de betekenis in grote mate buiten beschouwing te laten. Die gedachte sluit aan bij het Structuralisme, dat de taal opvat als een formeel geheel.

2.2.2 De tweede fase (1965)

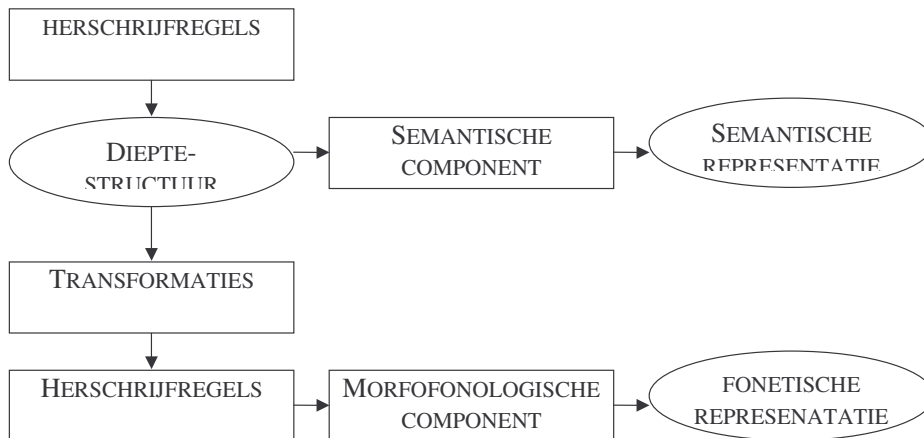
In 1965 verschijnt de 'Aspects of the Theory of Syntax' die de beschrijving geeft van een nieuw model van grammatica-opbouw, het zgn. *Aspects-model* of *Standaardtheorie* van de GG. Het basisverschil met 1957 is de veranderde visie op de rol van de betekenis in de grammatica. In het Aspects-model is de zin 'Colorless green ideas sleep furiously' niet meer grammaticaal. Hij is zowel semantisch als syntactisch niet welgevormd. De verzameling zinnen die in de GG gegenereerd worden mag enkel semantisch betekenisvolle zinnen bevatten. Het probleem dat dan rijst is de plaats van de factor betekenis in de opbouw van de GG.

De introductie van betekenis zal leiden tot het uiteenvallen van de GG in diverse splintergroepen, waarvan sommige al niet meer 'generatief' te noemen zijn.

De grammaticale opbouw in 1957 ziet er als volgt uit:

De grammaticale opbouw in 1965 ziet er als volgt uit:

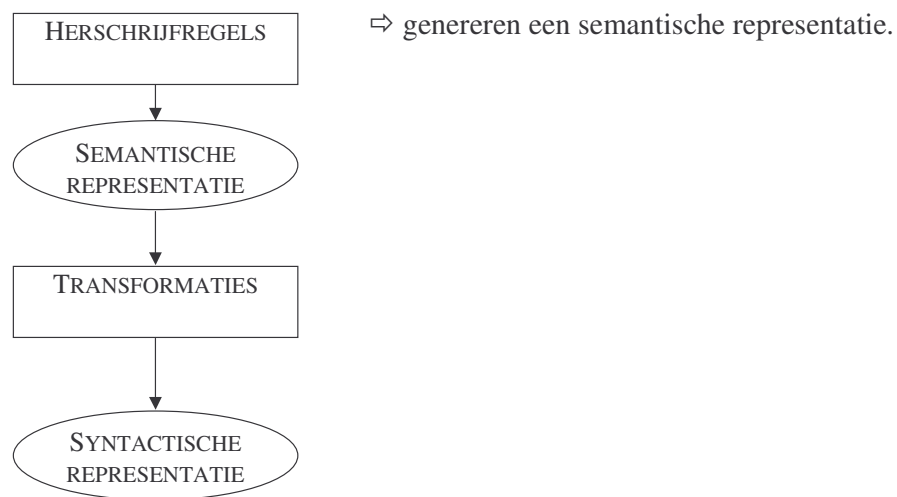
De oppervlaktestructuur is de abstracte syntactische beschrijving van een boomstructuur. De concrete vorm van de zin vinden we terug in de klankrepresentatie van de zin. De semantische component wordt vanaf 1965 in de structuur opgenomen. De input ervoor is de dieptestructuur.

Het model heeft een bijzondere 'esthetische' waarde: het integreert betekenis, syntaxis en fonologie in één eenvoudig schema, de zin heeft nu zowel een betekenisstructuur, een syntactische structuur als een fonologische structuur. Deze grammaticaopbouw leidde tot een Aha-erlebnis. Men had een alomvattende manier gevonden om de grammatica te beschrijven. Problematisch bleef echter de rol van de transformaties. De constante in de transformaties (wat behouden blijft) is in de logica de waarheidswaarde van de logische formule ($\sim \sim p = p$). In de taal had de 'Syntactic Structures' in 1957 *grammaticaliteit* naar voren geschoven als constante; transformaties zijn welgevormdheidsbehoudend, klonk het. De 'Aspects' echter stelt de *betekenis* voor als constante: transformaties zijn betekenisbehoudend, de betekenis zal dus door de transformaties niet aangetast worden. De consequentie daarvan voor het schema is eenvoudig: de semantische component grijpt in het model aan op de dieptestructuur. De

transformaties hebben dan nog niet gewerkt. De zin heeft dus naast een semantische representatie een daarbij horende syntactische representatie en een klankrepresentatie.

De discussie na 1965 gaat dan over de vraag of transformaties wel zonder meer betekenisbehoudend zijn. Er ontstaan twee modellen, De Generatieve Semantiek (G.Sem) en de Uitgebreide Standaardtheorie.

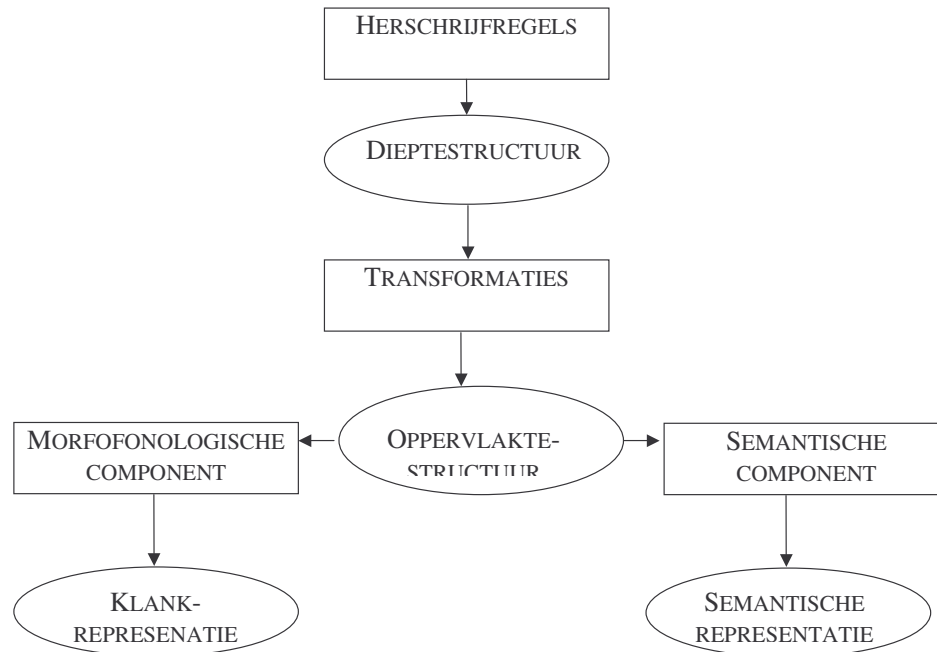
De G.Sem maakt de volgende redenering: nu we het concept 'betekenis' geïntroduceerd hebben in de GG, laten we er dan een meer centrale rol toekennen in de opbouw van de grammatica. Dat kan als je de betekenis niet afleidt uit iets anders, maar ermee begint. Herschrijfgeregels zullen dan de betekenis omzetten in symbolen. De opbouw ziet er dan zo uit:

De G.Sem integreert de semantische representatie op de hoofdlijn.

De Uitgebreide Standaardtheorie maakt de volgende redenering: als er problemen zijn bij het betekenisbehoudende karakter van transformaties, laat dan die notie vallen. De semantische component zal dan op een ander punt aangrijpen, namelijk op de oppervlaktestructuur.

De opbouw ziet er dan zo uit:

Uit dit schema, dat duidelijk verschilt van het voorstel van de G.Sem blijkt duidelijk de centrale rol die Chomsky toekent aan de syntaxis.

Zoals blijkt uit de discussie, leidt de introductie van de 'betekenis' uiteindelijk tot een splitsing. De G.Sem ziet de syntaxis ondergeschikt aan de semantiek en legt dus nadruk op de semantische component, wat in de taalkunde tamelijk revolutionair was, de uitgebreide standaardtheorie echter ziet de syntaxis als het centrale punt in de grammatica en pleit voor meer autonomie van de syntaxis. Ze houdt dus vast aan de basisgedachte van het Structuralisme, namelijk dat de syntaxis een autonoom statuut heeft in de grammatica.

Het statuut dat toegekend wordt aan de semantiek, bepaalt de mate van autonomie van de syntaxis, die op haar beurt de basis vormt voor een antwoord op de vraag of taal aangeboren is of niet. Het standpunt dat de syntaxis autonoom is, gaat gepaard met de idee dat die syntaxis een aparte plaats in de hersenen heeft. Het omgekeerde standpunt, waarbij de semantiek centraler staat, heeft tot andere ideeën geleid. De discussies gingen er heftig aan toe. Chomsky, die zich zeer polemisch had opgesteld tegen de structuralisten, krijgt nu een retorisch koekje van eigen deeg. De debatten werden wel eens getypeerd als 'linguistic wars'.

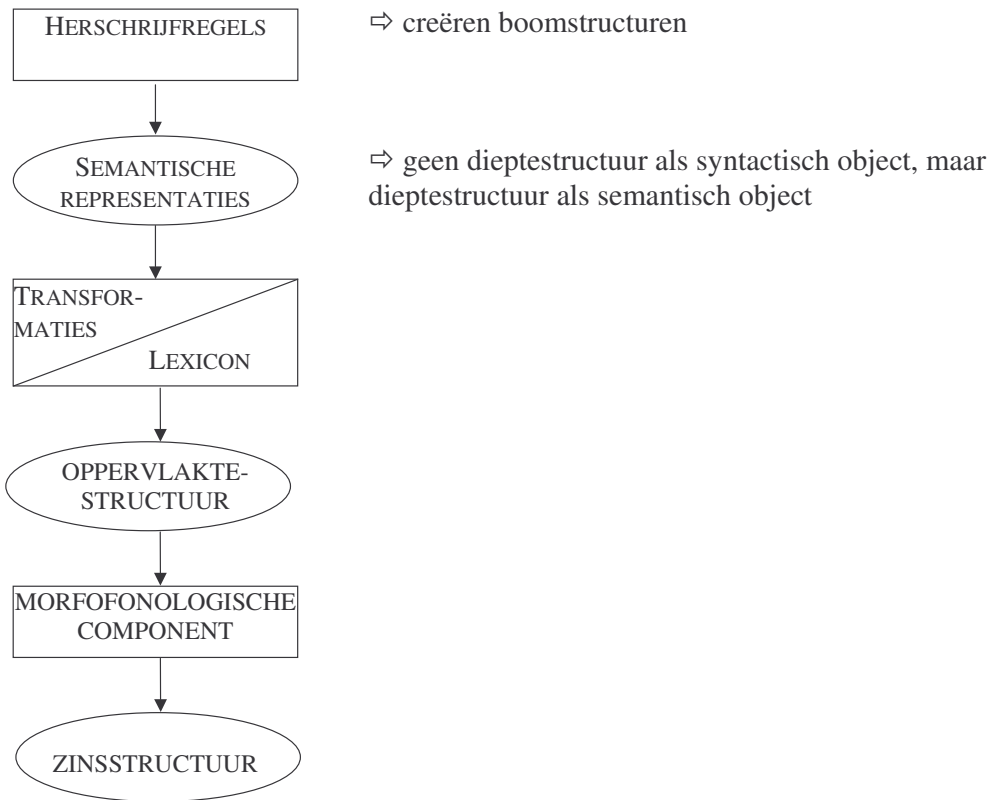
Bij de leerlingen van Chomsky komt het tot een conflict tussen de G.Sem en de Interpretatieve Semantiek. De Interpretatieve Semantici willen de semantiek eerder met mate toepassen en houden vast aan de opbouw van de standaardtheoriemodellen. Alleen het betekenisbehoudende karakter van de transformaties wordt opgegeven. De Generatieve Semantiek gaat een andere weg op. Die deviatie van de hoofdstroming wordt besproken in een aparte, nu volgende paragraaf.

2.2.3 De Generatieve Semantiek

De G.Sem wou, zoals gezegd, een versterkte aanwezigheid van de semantiek in de grammatica. Dat leidt tot een eigen model van de opbouw van de grammatica, waarin invloed van de (predikaten)logica en van de pragmatiek zich laat gelden.

2.2.3.1 De opbouw van de grammatica

De structuur van de grammatica in de G.Sem (cf. supra) ziet er weer meer lineair en derhalve eenvoudiger uit. Gemakshalve wordt ze hier nog eens, iets vollediger, afgebeeld:

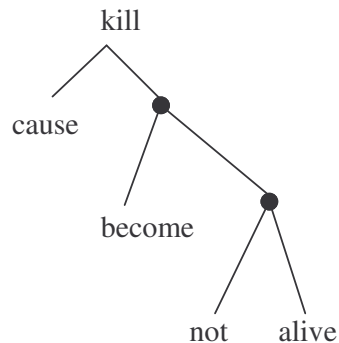

2.2.3.2 De invloed van de logica

Hoe de logica bevruchtend heeft gewerkt in de theorie van de G.Sem, blijkt duidelijk uit de manier waarop de betekenis van een lexicaal element als 'to kill' geanalyseerd wordt.

In de lexicale veldtheorie in het Structuralisme wordt een begrip uiteengehaald in een aantal (betekenis)componenten. In de GG komt men gaandeweg tot het inzicht dat die componenten op elkaar aangesloten kunnen worden in een structuur die lijkt op een syntactisch complex: 'kill' wordt ontleed in 'cause to die'.

De structuur 'kill = cause to die' kan nog verder ontleed worden: 'die' betekent immers 'become dead'; 'dead' is op zijn beurt ontleedbaar in 'not alive', zodat uiteindelijk 'kill' ontrafeld wordt in (cause(to become(not(alive)))). Weergegeven in een boomstructuur wordt dat:

Nu resten ons nog een aantal problemen:

- hoe benoemen we de knopen?
- waar blijven we met de argumenten van ons werkwoord? (x kills $y \Leftrightarrow x$ causes y to become not alive, waar blijven we in onze boomstructuur met x en y)

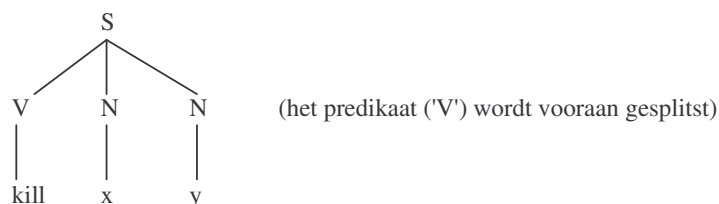
Om die problemen op te lossen speelt men leentjebuurt bij de predikatenlogica.

De predikatenlogica kijkt binnenin de zin en maakt een analyse van de zin door een onderscheid te maken tussen predikaten, constanten en variabelen. Deze laatste worden weergegeven met x en y . Een predikaat is 'wat er van die x en die y gezegd wordt'. Een concrete invulling van een variabele levert een constante op. Variabelen en constanten zijn de argumenten van het predikaat. Verder zijn er nog operatoren/connectoren (b.v. $\&$, \rightarrow etc.) en kwantoren (\forall , \exists etc). Een voorbeeld van een gesymboliseerde weergave van een uitspraak in de logica is: ' $\forall x : \text{mens}(x) \rightarrow \text{sterfelijk}(x)$ ', wat betekent 'voor alle x 'en geldt dat als x een mens is, x sterfelijk is'.

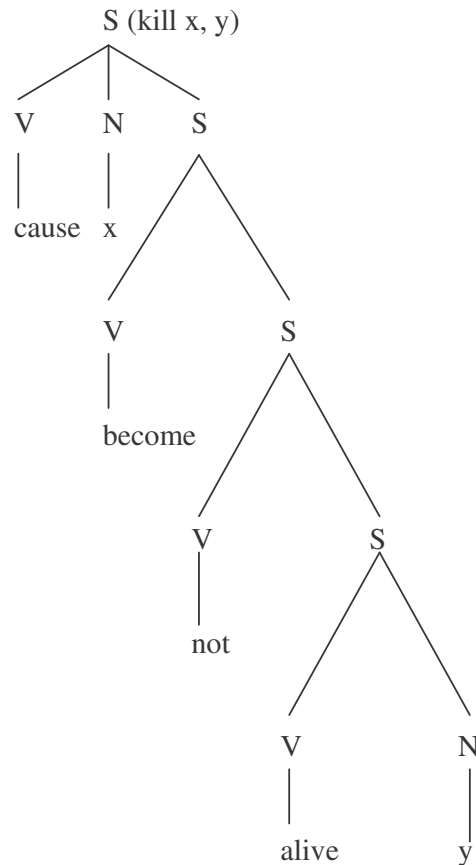
De toepassing van zo'n predikaatlogische analyse op de taal zit als volgt in elkaar: de knopen worden benoemd met het symbool 'V' (verbum) en worden ongeveer gelijkgesteld aan de notie van 'predikaat'. Merk op dat ook adjectieven (bijvoorbeeld 'alive') een predicerende functie hebben en dus als 'V' in de boomstructuur terecht komen. De argumenten van het predikaat worden weergegeven door het symbool 'N' (nomen). De twee problemen zijn nu opgelost door een predikaatlogische analyse te combineren met een syntactische boomstructuur.

Een concreet voorbeeld kan ook hier wat verduidelijking brengen:

S = to kill / x en y zijn de argumenten (x kills y)

De meer uiteengerafelde structuur (x kills y = x causes y to become not alive)

Door de representatie van het adjectief 'alive' als 'V' op grond van zijn predicerende functie, neemt de GG afstand van de klassieke grammatica. De beschrijving is een imitatie van een logische beschrijving: adjectieven, nomina en verba kunnen als predikaat optreden. Ook operatoren en kwantoren krijgen in de G.Sem een predikaatstatuut. De ironie is dat in de logica zelf kwantoren en operatoren wél duidelijk onderscheiden zijn.

2.2.3.3 De invloed van de pragmatiek

De invloed van de pragmatiek komt voort uit de vaststelling dat het grammaticamodel met transformaties problemen oplevert. Er is bijvoorbeeld een verschil in betekenis tussen de volgende zinnen:

- a) Many bachelors kill few thieves.
- b) Few thieves are killed by many bachelors.

In zin (a) is het niet duidelijk wat er precies aan de hand is: wordt elke dief afzonderlijk gedood door veel vrijgezellen (een collectief van vrijgezellenmoordenaars) (interpretatie 1), of wordt elke dief afzonderlijk gedood door één vrijgezel? (interpretatie 2). Tussen interpretatie 1 en 2 bestaat wel degelijk een verschil, want stel dat *many* bachelors 10

vrijgezellen zijn en *few* thieves 3 dieven, dan zal de eerste interpretatie 3 doden opleveren (collectieve lezing) en de tweede interpretatie 30 (gedistribueerde lezing).

Bij de passieve zin (b) daarentegen, is de collectieve interpretatie zeer preferent of is ze zelfs de enige mogelijkheid. Zin (a) en (b) verschillen dus hierin dat in het ene geval twee interpretaties mogelijk zijn, terwijl in het andere geval slechts één interpretatie mogelijk is. Met andere woorden: de interpretatie van de kwantoren ('many', 'few') is niet zonder meer dezelfde in de actieve en de passieve zin. Of nog: passieftransformaties zijn niet zonder meer betekenisbehoudend.

De vaststelling dat zin (b) dus niet zonder meer als een transformatie kan beschouwd worden van (b) - tenminste wanneer transformaties betekenisbehoudend zijn - leidt tot twijfel over de passieftransformatie in op het eerste gezicht minder problematische gevallen. Betekenen de zinnen 'Iemand werkt' en 'Er wordt gewerkt' wel hetzelfde? Waarom zouden er twee syntactische mogelijkheden bestaan als er geen betekenisverschil optreedt?

Die ideeën wijzen erop dat de passiefomzetting níet betekenisbehoudend is. In het standaardtheoretische model in 1965 was men daar wél vanuit gegaan: de transformaties grijpen in de grammatica immers aan op het niveau waarop de semantiek al verwerkt is. Een herziening van het model dringt zich op. Verschillende visies op hoe de grammatica er dan wel moet uitzien zorgen voor een versplintering van de theorie: de betekenis blijkt de fragmentatiebom van de taalkunde.

De vaststelling dat de marginalisering van de betekenis in een grammaticamodel tot problemen leidt, doet de G.Sem een radicaal andere weg inslaan door de betekenis centraal te stellen, en niet zijdelings te laten ingrijpen op de dieptestructuur. De introductie van logische modellen in de grammatica moest ervoor zorgen dat de interpretatie van operatoren en kwantoren (zoals 'few' en 'many') een duidelijke representatie kregen, zodat duidelijk kon gevisualiseerd worden hoe ze moesten worden geïncorporeerd in de hoofdzin.

Na de focus op betekenis, verschoof de aandacht naar pragmatische verschijnselen. Die aandacht strekt zich verder uit dan alleen over de G.Sem.

2.2.4 Aandacht voor pragmatische verschijnselen in de GG

De pragmatiek is een hele ruime opvatting of uitbreiding van de grammatica. De taal van de discursieve context wordt ook onderwerp van de studie. De inspiratie daartoe kwam uit de logica: een uitspraak bestaat uit twee zaken. Ten eerste is er de beschrijvende waarde van de uitspraak, de locutie. Daarnaast is er de conversationele interactiewaarde van de uitspraak, de illocutie, die een *pragmatische* waarde heeft. Een taaluiting wordt beschouwd als een taaldaad, dat wil zeggen als een reële handeling met reële consequenties.

Die gedachte was op haar beurt gegroeid uit de syntaxis. Neem de zin 'Bachelors like myself never kill thieves'. Het elementje 'myself' is daarin erg vreemd: normaal kan het element '-self' immers alleen gebruikt worden wanneer er elders in de zin een constituent staat die naar dezelfde referent (co-referentialiteit) verwijst. Bijvoorbeeld: 'I hate myself' of: 'You drown yourself', maar niet *'You drown myself'. In de zin 'Bachelors like myself never kill thieves' valt echter geen 'I' te bespeuren. De zin bevat geen constituent waarin naar een eerste persoon

verwezen wordt. 'Myself' slaat blijkbaar terug op de spreker, en is dus co-referentieel met een niet-uitgedrukt element.

De verklaring daarvoor is dat die 'I' of 'you' in de semantiek van de illocutionaire waarde zitten. De semantiek van de *declaratieve* zin 'Bachelors like myself never kill thieves' zou dus zijn: 'I declare you that bachelors like myself never kill thieves'. 'Bachelors' is dus co-referentieel met 'I' uit het illocutieve stuk. Wanneer de zinssoort verandert (bevelende zin, vragende zin ...), verandert ook het illocutieve stuk (I order you ...). Het illocutieve stuk is niet aanwezig in de oppervlaktestructuur, maar wel in de pragmatische onderlaag.

Hoe reageert de transformationele grammatica?

Het debat wordt weer extreem, de opposities worden op de spits gedreven. Er ontstaat een alternatieve richting: de Interpretatieve Semantiek (I.Sem). Die strekking zal de bovenhand krijgen binnen de GG.

De I.Sem redeneert als volgt: transformaties zijn inderdaad niet betekenisbehoudend. Er moet dus een verandering komen in het Chomskyaanse standaardmodel. De betekeniscomponent grijpt ná de transformatie aan, op hetzelfde niveau als de morfofonologische component, omdat hij niet betekenisbehoudend is (het model staat beschreven onderaan p.25). De verandering is minder drastisch dan in de G.Sem omdat de syntaxis nog steeds voorop staat. Zoals de hele Chomskyaanse theorie (1965) gaat ook de I.Sem ervan uit dat de syntaxis de belangrijkste factor is in de grammatica.

De achterliggende redenen voor de opvattingen van de I.Sem grijpen aan op de oorspronkelijke doelstelling van de GG, namelijk iets te zeggen over het aangeboren karakter van het taalvermogen, een interesse die al van het Structuralisme dateerde. Centraal stond de gedachte dat de natuurlijke taal een reeks van eigen kenmerken heeft die vooral te vinden zijn op het terrein van de syntaxis. Het aangeboren karakter van de taal hangt samen met de structuur van de taal. Om iets te zeggen over het aangeboren karakter van de taal moeten we dus de structuur beschrijven.

Vertrekkend vanuit de Chomskyaanse basisgedachte zijn alle afsplitsingen die de semantiek (betekenis) vooropplaatsen verdacht, want de doelstelling, namelijk de aangeboren taalstructuur blootleggen, wordt niet gehaald. Immers, zeker is dat betekenis *niet* aangeboren is.

De G.Sem is bijgevolg verdacht, om de algemene reden dat ze veel te semantisch opgebouwd is en om een specifieke reden, die eigenlijk een nadere invulling is van de algemene. Die specifieke reden komt verderop aan bod.

Wat de Chomskyanen naar voren schuiven als aangeboren, is *ook* het geheel aan formele middelen om de syntaxis te beschrijven. De types van regels (herschrijfregels en transformatieregels) zijn ook aangeboren. Omdat datgene wat het kind opvangt, moet ondergebracht worden in de hersenstructuur, moeten er restricties zijn. Het leerproces wordt immers vergemakkelijkt wanneer er restrictieve regels zijn. Wanneer de aard van regels zó zou zijn dat je er alles mee kan, dan is dat kind daar helemaal niet mee gediend. Het leerproces wordt niet versneld, maar integendeel erg vertraagd. Hoe meer restricties er zijn op de regels voor taalopbouw, hoe gemakkelijker je de taal kan opbouwen als je ervan uitgaat dat die regels aangeboren zijn.

Het aangeboren taalvermogen krijgt in de GG gestalte in het LAD, *het Language Acquisition Device*, een aangeboren taalmodule in de hersenen. De aanname van zo'n LAD wordt gemotiveerd door te verwijzen naar de snelle taalverwerving van kinderen: een productieve beheersing op korte tijd van een complexe symboolstructuur als de taal vergt een bijzondere aanleg, een specifieke cognitieve faculteit die de chaotische en onvolledige input volgens aangeboren algoritmes verwerkt. Het stimulus-responschema van de Behavioristen kan dat immers niet verklaren. Het stimulus-responschema legt immers geen restricties¹¹ vooraf op aan de input, wat het LAD wel verondersteld wordt te doen.

De specifieke reden waarom de G.Sem verdacht is in de ogen van de Chomskyanen (cf. supra) is dus dat de manier van vormgeving van het systeem in de G.Sem veel te los is. In het LAD is enkel plaats voor abstracte regels, niet voor betekenisstructuren. De G.Sem doet met haar systeem een stap terug van het klassieke Chomskyaanse model. Ze maakt de vormrestricties zodanig los dat de taak van het LAD niet vervuld kan worden. Volgens de I.Sem mag er wel wat semantiek in de grammatica, maar slechts in beperkte mate. Het doel is het creëren van een grammatica met strenge formele restricties. De losse manier van werken met semantiek wordt terzijde geschoven door de orthodoxe Chomskyanen.

¹¹ Leren duurt langer wanneer er minder restricties zijn:
input ⇒ geen restricties ⇒ meer output
input ⇒ restricties ⇒ minder output, en dus **sneller**

HOOFDSTUK 3 DE ONTWIKKELING NA DE GENERATIEVE GRAMMATICA

Nadat de introductie van de semantiek tot een fragmentatie had geleid in de taalkunde, blijven er nog 3 à 4 grote strekkingen over in de jaren '90.

- a) de voortzetting van de GG in Chomskyaanse zin
 - b) de logische semantiek (= Montague-grammatica¹²)
 - c) GPSG (Generalised Phrase Structure Grammar)
 - d) Cognitieve & Functionele grammatica
- ((b) en (c) sluiten nauw aan bij elkaar)

In dit hoofdstuk worden achtereenvolgens de volgende kwesties behandeld:

- 3.1 Wat valt er buiten deze classificatie?
- 3.2 Hoe verhouden deze 3 à 4 benaderingen zich ten opzichte van de ontwikkelingen tot 1975?
- 3.3 Wat valt er, meer in detail, te zeggen over deze 3 à 4 benaderingen?
- 3.4 Hoe zijn deze benaderingen vertegenwoordigd in Leuven?

3.1 Wat valt er buiten deze classificatie?

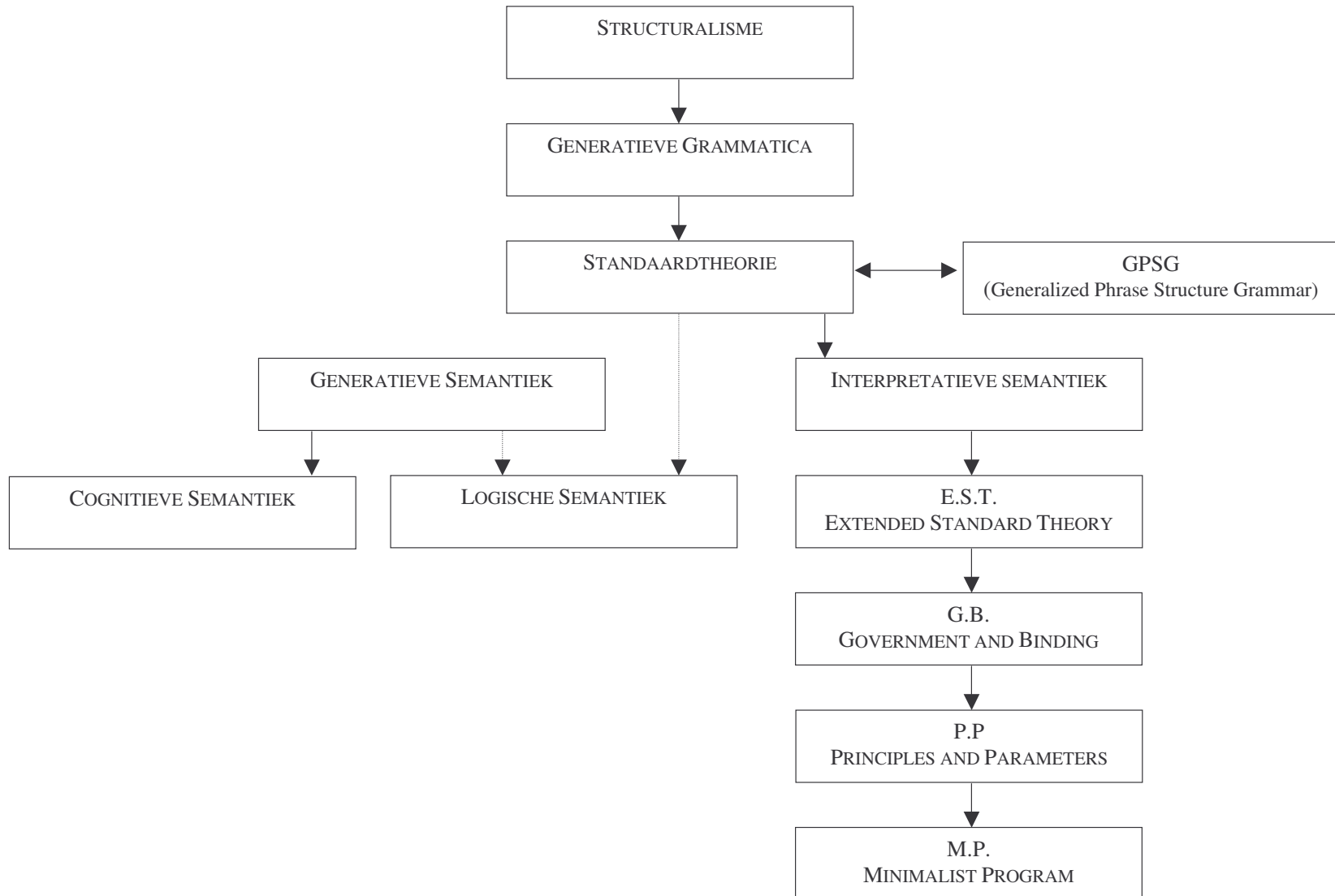
Onder de belangrijke stromingen die niettemin in dit hoofdstuk onvermeld blijven, vallen o.a. de sociolinguïstiek, de historische taalkunde, de dialectologie en de groeperingen binnen de structuurgeoriënteerde taalkunde te noemen. Er zijn twee belangrijke redenen waarom die strekkingen in de taalkunde hier buiten beschouwing gelaten worden: ten eerste grijpen ze niet helemaal aan (dialectisch of continuerend) op de in de vorige hoofdstukken geschetste ontwikkeling; ten tweede gaat het om strekkingen die ofwel de taalkunde vanuit een extern perspectief beschrijven (bijvoorbeeld sociolinguïstiek), ofwel een te specifieke invalshoek gebruiken (dialectologie). Wat centraal staat in deze cursus, zijn stromingen die een algemene taaltheorie met een intern oriëntatie opbouwen.

3.2 Hoe verhouden deze 3 à 4 benaderingen zich ten overstaan van de ontwikkelingen tot 1975?

De onderscheiden theorieën (a-d) kunnen gesitueerd worden tegen de achtergrond van het spanningsveld¹³ dat de grammatica tot 1975 beheerst. Het volgende schema toont de onderlinge relaties tussen de belangrijkste stromingen (een enkele pijl symboliseert een duidelijke evolutie, een dubbele pijl wijst op een reactie en een stippellijn-pijl wijst op een zwakker verband. Het Behaviorisme en het Functionalisme zoals het in Praag werd bedreven zijn niet in het schema vermeld omdat ze onder het Structuralisme vallen):

¹² Die term is wat uit de mode geraakt.

¹³ De krachten die werkzaam zijn in dat spanningsveld vallen grotendeels samen met de opposities die in de inleiding (0.2.1 - 0.2.4) uiteengezet zijn.

3.3 Wat valt er, meer in detail, te zeggen over deze 3 à 4 benaderingen?

3.3.1 Verderzetting van de GG in Chomskyaanse zin

3.3.2 Logische Semantiek

Logische Semantiek is een aanpak die in hoge mate schatplichtig is aan de logica. De opkomst ervan hangt samen met de al eerder vastgestelde tendens om logische modellen in de grammatica te implementeren: Chomsky vat zijn grammatica formeel op aan de hand van logische principes en de G.Sem imiteert bepaalde logische representaties in de vorm van syntactische structuren.

De logici zélf reageren met een omgekeerde beweging: ze introduceren linguïstische concepten in de logica. Ze ontwerpen een vorm van grammatica die, veel rechtstreeks dan de taalkundige grammatica, aansluit bij de logica. Pionier op dat gebied is *Montague*. De logische semantiek zal niet zozeer logische ideeën vertalen naar een bestaand grammatica-model, maar beoogt integendeel een gans nieuwe grammatica te schrijven, gestoeld op de logica.

3.3.3 GPSG

De GG ontwerpt een formeel regelsysteem om de grammatica van een taal te beschrijven. De kern van de grammatica is dat een syntactische eenheid volgens een regel (bijvoorbeeld $S \rightarrow NP + VP$) herschreven kan worden. Een herschrijfgregel levert een *phrase structure* op, daarom heten ze *phrase-structure rules* of *rewrite rules* (herschrijfgregels).

Chomsky's claim is echter dat die herschrijfgregels alleen niet voldoende zijn om een natuurlijke taal te beschrijven. Die claim wordt tegengesproken door de GPSG, die een grammatica opbouwt die alleen uit herschrijfgregels bestaat. Centraal staan dan natuurlijk de *phrase structure rules*, vandaar de naam *Phrase Structure Grammar*. De ideeën convergeren in een overkoepelende theorie, die de naam 'Generalized Phrase Structure Grammar' krijgt¹⁴.

Hoewel er wat technische verschillen bestaan, is deze vorm van grammatica vrij goed combineerbaar met de logische semantiek. Ze hebben beide hun vruchten afgeworpen in een aantal praktische toepassingen (bijvoorbeeld artificiële intelligentie).

3.3.4 Cognitieve & Functionele Grammatica

Cognitieve & Functionele Grammatica vormt een radicaal alternatief voor de Chomskyaanse benadering. Chomsky had de volgende redenering gemaakt: als je de grammatica semantisch maakt, dan verlies je de formele restricties die de basis vormen voor ons aangeboren taalvermogen. Tegen die idee kwamen de Generatieve Semantici in opstand, maar ze verliezen het pleit en verdwijnen van het programmatisch taalkundige toneel in de jaren '70. Vanaf de tweede helft van de jaren '80 echter, wordt de semantische benadering weer opgerakeld. Er ontstaat een strekking die de taal weer primair vanuit de semantiek wil

¹⁴ De *Generalized Phrase Structure Grammar* is opgevolgd door de *Head-driven Phrase Structure Grammar*, die populair is in de computerlinguïstiek.

benaderen. Dat leidt uiteindelijk tot een heus anti-formalistisch programma, met verschillende subsecties. Een gemeenschappelijk programma is niet altijd even gemakkelijk te vinden, maar de benaming Cognitieve en Functionele Grammatica dekt toch het merendeel van de benaderingen.

De Cognitieve en Functionele Grammatica verschilt hierin wezenlijk van de Generatieve Semantiek dat ze volkomen los komt te staan van de Chomskyaanse beginselen. Neemt de Generatieve Semantiek heel wat concepten over van de GG, dan neemt de Cognitieve en Functionele grammatica daarentegen met een relatief eigen descriptief apparaat bewust afstand van de GG.

[Hier stopt de uitgetikte cursus. Voor de rest bent u aangewezen op notities.]

INHOUDSTAFEL

0. Inleiding	p.2
0.1 Doelstelling en perspectief	p.2 p.2
0.2 Overzicht: centrale kwesties in de cursus	p.2
0.2.1 Formalisme vs. Functionalisme	
0.2.2 Autonomisme vs. Psychologisme	p.3
0.2.3 Syntaxis vs. Lexicon	p.3
0.2.4 Regelmaat vs. Uitzondering	p.4
0.2.5 Relatie tussen 0.2.1, 0.2.2, 0.2.3 & 0.2.4	p.4
0.2.6 Bibliografisch overzicht	p.5
Hoofdstuk 1: Structuralistische stromingen	p.6
1.1 Hoofdkenmerken van het Structuralisme	p.6
1.2 Ferdinand De Saussure (1857-1913)	p.6
1.2.0 Zes belangrijke punten	p.6
1.2.1 Onderscheid Signifiant vs. Signifié	p.7
1.2.2 Onderscheid Langue vs. Parole	p.7
1.2.3 Onderscheid synchronie vs. diachronie	p.8
1.2.4 Onderscheid syntagmatische vs. paradigmatische relaties	p.8
1.2.5 Arbitrariteit van het taalteken	p.9
1.2.6 Differentialiteit van het taalteken	p.9
1.2.7 Belang van De Saussure	p.9
1.3 De evolutie van de linguïstiek na De Saussure	p.10
1.3.1 Inleiding	p.11
1.3.2 Het Behaviorisme	p.11
1.3.3 Het Functionalisme	p.13
1.3.3.1 Inleiding	p.13
1.3.3.2 Functional Sentence Perspective	p.13
1.3.3.3 Roman Jakobson (1896-1982)	p.14
1.3.4 De ontwikkeling van een descriptief apparaat	p.15
1.3.4.1 Distinctieve opposities	p.15
1.3.4.1.1 Fonologische opposities	p.15
1.3.4.1.2 Lexico-semantische opposities	p.16
1.3.4.1.2.1 Lexicale velden	p.16
1.3.4.1.2.2 Componentiële analyse	p.16
1.3.4.2 Distributionalisme	p.17
1.3.4.3 Hiërarchische structuren	p.18

1.3.4.4 Abstractie in de grammatica	p.21
Hoofdstuk 2: De opkomst van de Generatieve Grammatica	p.23
2.1 Algemene kenmerken van de Generatieve Grammatica	p.23
2.1.1 Inleiding	p.23
2.1.2 De psychologisering van het begrip <i>langue</i>	p.24
2.1.3 De verwerping van het Behaviorisme	p.24
2.1.4 De tendens tot algoritmisering van de grammatica	p.25
2.1.5 De tendens tot formalisering van de grammatica	p.25
2.1.6 De tendens tot abstrahering in de grammatica	p.26
2.1.7 Samenvattend	p.26
2.2 De ontwikkeling van de Generatieve Grammatica	p.26
2.2.1 De eerste fase (1957)	p.26
2.2.2 De tweede fase (1965)	p.30
2.2.3 De Generatieve Semantiek	p.34
2.2.3.1 De opbouw van de grammatica	p.34
2.2.3.2 De invloed van de logica	p.34
2.2.3.3 De invloed van de pragmatiek	p.36
2.2.4 Aandacht voor pragmatische verschijnselen in de GG	p.37
Hoofdstuk 3: De ontwikkeling na de Generatieve Grammatica	p.40
3.1 Wat valt er buiten deze classificatie?	p.40
3.2 Hoe verhouden deze 3 à 4 benaderingen zich ten overstaan van de ontwikkelingen tot 1975	p.40
3.3 Wat valt er, meer in detail, te zeggen over deze 3 à 4 benaderingen?	p.42
3.3.1 Verderzetting van de GG in Chomskyaanse zin	p.42
3.3.2 Logische Semantiek	p.42
3.3.4 Cognitieve en Functionele Grammatica	p.42
Inhoudstafel	p.44